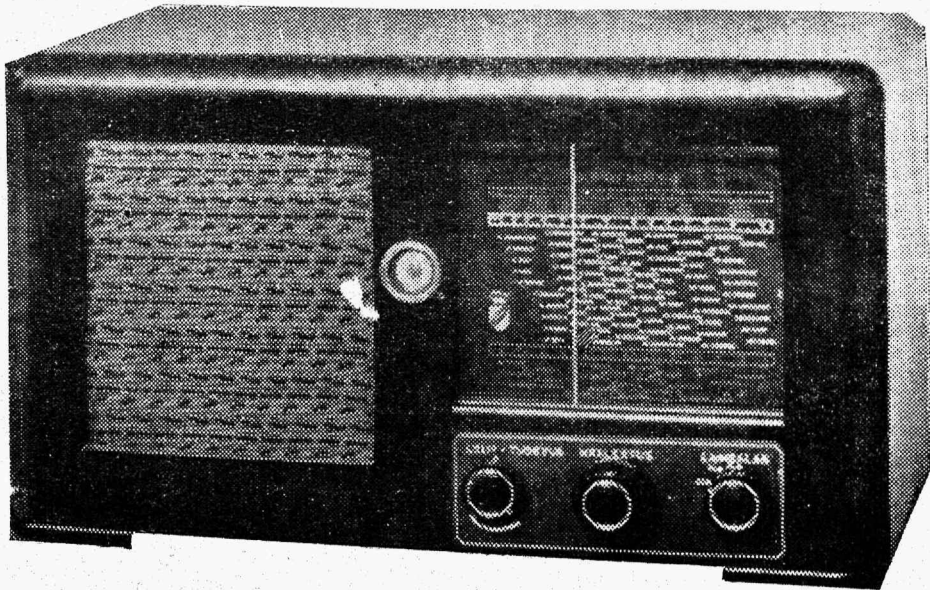

VABADUSSOJA TÄHISTEL

AXEL
ROOSMAN

PATAREI JA VÖRKAPARAADID

SUPREMA 39

TALLINNA MANUFAKTUUR JA KAUBANDUSE A.-S.

RAADIO-LADU

Raekoja plats. Telefon 426-56. Postkast 231.

K-U. „Ehituskivi”

TALLINN, VÄIKE KARJA TÄNAV 12-1

TELEFONID : 421-90, 455-30

Müüb:

EHITUSTELLISKIVE

KATUSEKIVE

PÖLLUTORUSID

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

VEEBRUAR 1939

NR. 2 (29)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR 1/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1939 a.: aasta peale — Kr. 4.—; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ a. Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50.— 1938. aastakäik — Kr. 4.— Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

24. II 1939.

Kui Eesti Vabariigi kümnendal aasta-päeval meie lugupeetud Vabariigi President, tookordne Riigivanem K. Päts, ütles omas kõnes, et eesti rahvas iga iseseisvuse aastaga edeneb ja areneb rohkem, kui enne aastakümnega, siis mõistis igaüks, et see polnud öeldud ilustuseks ja meeleoluloomiseks pidulikus kõnes, vaid selle taga seisis kõigile tajutav ja nähtav tõsi. Iga aasta eemaldas meilt ikka kiiremini ja kiiremini raskete aegade jälgi ning meie maa hakkas kiiresti kosuma. Teostatud maareform ja tõkete kadumine meie elu kõigil tegevusväljadel muutis kiiresti elu palet. Iga aasta kinnitas uusi saavutusi kõigil elualadel, kinnitas usku veel paremasse tulevikku. Kuid tookord meie iseseisvus oli veel liiga noor ja paljudelgi vist võis olla kartust, et meie rahva võimed oma iseseisva elu korraldamisel võivad jõuda piirini. Viimastel aastatel aga, kus meie elu on hakanud arenema veel kiiremas tempos, kus nii majanduslikud kui ka vaimsed jõud veel rohkem on vallandunud loovaks tegevuseks, meie ei imesta enam oma saavutuste üle. Meie peame seda loomulikuks, meil on kahtluseta usk oma võimetele, meie oleme muutunud julgemateks ja ühtlasi ka nõudlikumateks eneste suhtes ning omame teadmise, et meie võimetele pole kusagil seatud ette kitsaid piire. Pikk vahemaa lahutab

meid endistest surveaegadest ja meie praeguse inimpõlve enamus ei oma enam andmeidki selleks, et võrrelda endiseid päevi praegustega.

Meie ajakirja ülesandeks on just kajastada ja põlistada neid päevi, mil võideldi kätte meie vabadus. Meie veergudel on kajastunud nende kannatusrikaste päevade mälestused. Ning nendest selgub ka meie iseseisvuse tulemuse tuhandete kannatuste, kuid ka mehiste tegude tee. Heites põgusa pilgu sellele teele, meile meenuvad Maailmasõja alguse kurjakuulutavad päevad, eesti sõjaväelaste vintsutused Maailmasõja raskustes, kümnete tuhandete kodumaa poegade igatsus oma kodumaa järele, aina raskenev olukord kodumaal, siis revolutsiooni puhkemine, mis toob mandunud ellu uusi lootusi, äratav teovõimsamate rahva poegade tegevustakte ning — hoolimata aja raskustest asutakse kohe otsima teid parema tuleviku kättevõitlemiseks. Kuuleme järjest kaugemale ulatavamaid loosungeid — Vene demokraatlikust vabariigist, eesti rahvuslikkudest väeosadest, föderatiivsest vabariigist, Eesti autonoomiast, Eesti iseseisvusest ja Eesti Asutavast Kogust. Näeme, kuidas meiegi oskame kasutada revolutsiooniga — iga uuestitekkiv mõte võetakse teostamiseks ilma kõhklemata. Kuuleme rahva aeglustunud kuid tuge-

Vabaduse Ristide esimene väljajagamine Vabariigi aastapäeval 24. veebr. 1920. Vabadusväljakul Tallinnas.

vat veretukset okupatsiooni survepäevadel, kuuleme Vabadussõja alguspäevade heroilist hingetuld, mis pikapeale sütitab kogu rahva jõulise elutahte, kuuleme vägevat võiduiha Landeswehri tagasilöömisel ja kuuleme oma Vabadussõja võimast lõppakordi Narva all.

Ajalugu tunneb väikerahvaid, kellele vabaduseõnn on kergesti kätte langenud. Mõni suurriik on isegi pidanud sõdu väikerahvaste vabastamise ametliku loosungi all. Ka eesti rahvas võis oma võitluses õnnelikul kombel kasutada mõne suurriigi heatahtlikku toetust kui ka moraalsel abi, kuid määravaks teguriks oli ikkagi meie oma vaim. Enne sõja võitmist tuli võita usaldus meie jõu väärtusse. Et see usaldus suudeti võita, see näitab, et teistegi hinnangul iseseisvus oli Eesti vaimus juba sündinud ja vajas vaid aega ka vastaste veenmiseks selles. Ja vastaseid tuli veenda jõuga.

Kui meie otsime seda tõukejõudu, mis viis eesti rahva võitlusväljale oma rippumattuse eest, mis tiivustas rahvast kandma kõiki kujuteldavaid ohvreid vabaduse lunastamiseks, siis on aja jooksul sellele küsimusele langenud õige laiahaardelisi vastuseid. Kuid põhiteguriteks on neis olnud ikka tahe vabaneda senisest vihatud õigusetust olukorrast, tahe vabaneda võõra võimu kütkeveõrgust, võita endale oma arenenud sisetunde kohased inimväärtuse tunnustused, saavutada võimalus elada, mõelda ja töötada nii nagu see oleks vajalik meie rahva eneseteostusele. Rahvas, kelle vaimliste vajaduste hulka kuuluvad

need nõuded, ei vaja taganemisteid, ta siirutab enda püsti ka suurimategi raskuste alt. Sest tahe annab jõudu ja juhib tegu, sellise tahte teras ei paendu.

*

Oma vabaduspäeval iga eestlase mõtted on eriti suundunud oma riigi saatusale. Meil on seljataga 21 iseseisvuseaastat, ees aga igavik. Pilg meie riigi üleelatud aastatele on rõõmustav. Meie oleme jälginud omi riigi arenemist nagu väikese lapse kasvamist, tundes rõõmu ta sirgumisest, aimates temas ta tulevase võimeid. Meie oleme tunnud hirmu ta lapsehaiguste puhul ning oleme rõõmustanud ta paranemisest nii 1. detsembril kui ka sisepoliitilisest kriisist. Meie võime tunda rõõmu, et täisealiseks saades riik astub parematesse meheaastatesse sisemiselt kindlana ja senisest tugevamana. Võime tunda rõõmu selle üle, et meie riigi poliitiline juhtimine seisab nüüdki kätes, mis on õnnelikult hoidnud meie rahva elulaeva tüüri kõige raskematel aegadel. See annab meile usku meie elu rahulikku arenemisse ka tulevikus.

Ajad on tormised ja rahutud. Maakera suure mandri mõlemad otsad on haaratud sõjast. Euroopa suurriikide vahel valitseb pinevus. Meie rahuarmastav rahvas jätkab sellest hoolimata oma rahulikku tööd, kuid ometigi aeg kohustab meidki olema valvel. Oleme valvel oma maa vabaduse, rahu ja õiguste eest nagu senistelgi iseseisvuse aastatel.

J. J.

Noorsugu ja Vabadussõja vaim.

A. Pecl.

Neile, kes Vabadussõja ise üle elanud, ütlevad sõnad „Vabadussõja vaim“ väga palju. Neis sõnades on minevik, olevik ja tulevik kõige suuremal määral defineeritud. Kuid noorsoo suhtes olen üks nendest paljudest, kes ütleb, et siin ei ole kõike tehtud, mis tarvilik selle vaimu süvendamiseks ka nendesse. Eriti praeguse põlve noorsoosse. Seisukord on järgmine: need noored, kes kasvasid Vabadussõja ajal ja praegu, on Vabadussõjast teadlikud, kuid pealiskaudselt. Pealiskaudselt selles mõttes, et tuntakse seda sündmust, kuid ilma süvenemata selle vaimu.

Sellel noorpõlvel, kes kasvas enne Vabadussõda, oli suuremaid võimalusi kasvada rahvustunde teravaks väljaarendamiseks. Juba väike laps hakkas talutares ja pisikeses linnakorteris kuulma, kuidas vanemad inimesed omavahelistes vestlustes kirjeldasid endiseid aegu. Maalastest ei jäänud keegi teadmatuks sellest, kuidas vanasti mõisas teol käidi ja kuidas vanemad inimesed kujutasid oma noorepõlve elu. See oli täis raskusi ja võitlusi. Võitlused olid ajalooliste vaenlaste vastu ja raskused nende pärast. Kooliealised lapsed pidid oma

leivateenistuses samuti võitlema võõra võimuga. Nii viisi oli kasvanud mitu põlve, kes läbi teinud suure „kooli“, mis teda tegi teadlikuks mineviku ja oleviku suhtes. Sellel generatsioonil oli võitlusvastane iga päev silmaga nähtav ja käega katsutav. Ei ole siis ka mingi ime, et ihuliselt terve ja vaimult värskel ning vastuvõtlik noorus end Vabadussõja suurpäevadel suure vaimustusega nende vastu võitlusesse paiskas, kelle vastu ta oli kasvatatud ja kasvanud.

Esitame küsimuse: mida oleme annud praegusele noorsoole, et ka temal oleks oma eluvõitluse jaoks kindel siht, mida ta maastmadalast kuuleks ja näeks endale etteasetuna? Tõsi, võime öelda, nagu seda paroolina antud. Meie noorsoo ülesanne on kättevõidetud vabadust ja riiklikku iseseisvust kaitsta, olla väärilisteks järeltulijateks vabadusvõitlejatele! See on suur ja ülim siht. Kuid sellest sihist on vähe, kui meie ei pääse noorsoo hinge juurde, et temale seda sisse istutada. Oleks ülekohtune salata seda suurt tööd, mis noorte hulgas isamaaliku vaimu kasvatamiseks ja õhutamiseks on tehtud. Kuid see kõik on vähene selleks, et inimesi, kui tarvis, suuri tegusid tegema

Esti Vabariigi esimene aastapäev Tallinnas 24. veebr. 1919. a.

Pea- ja Sõjaminister K. Päts ühes Sõjavägede Ülemjuhataja kindral J. Laidoner'iga väeosade paraadi vastu võtmas Vabadusväljakul Tallinnas.

panna. Teame väga hästi, et suured sündmused ei tule millalgi puhtakujuliselt nii, et otseselt võidakse öelda ja näpuga näidata: vaadake, siin on see, mida tegema peame. Alati käivad kaasas, eel ja järel niisugused nähted, mis selged sihid uduseks teevad. Siis tekivad kaalumised, kaalutlused, arutused ja arvustused. Nägime seda ka Vabadussõja eel ja ajal. Väga paljud olid arvamisel, et see on rahva enesetapmine, kui miljoniline rahvas astub välja 150 miljoni vastu. Sündmuste keerised ja keerdkäigud löid niisuguseid situatsioone, et isegi arukad pead ei teadnud, mida ühe või teise nähtuse puhul ette võtta. Ometi võitis põlisvaenlase vastu kasvatatud teadvus ja teinekord isegi alateadvus.

Ei ole usku, et tuleviku sündmused end teisiti avalduksid. Ka siin võivad tekkida mitmesugused kaalutlused, mida saadakse põhjendada üldhuvidega. Ja kui ei ole sügavalt sisetundelisi inimesi, eriti noori, siis ei teata, kuidas ühte või teist hädatarvilikku ülesannet saadakse teostada. Sellepärast on tarvilik, et Vabadussõja vaimu — Vabadussõja eelajaga, sõda ja järelajaga, hakataks noorsoosse istutama suure järjekindluse ja teatud süsteemiga. Teame, et oma riikluse ajal on kadunud pinge väljaspoole. Kõigil on võrratult parem elada kui enne. Kuid kuidas teab seda praegune noorsugu.

Olen püüdnud järjekindlalt suuliste küsimuste varal selgitada, mida jutustatakse lastele maalelavate vanemate poolt ja mida kõnelevad lastevanemad omavahel, muidugi laste juuresolles. Mulle on mitukümmend inimest asjalikult vastanud ja need vastused käivad nagu ühest suust kokkuvõetult järgmiselt: vanem põlv, kes ise Vabadussõjast osa võtnud või Vabadussõja üle elanud, kõneleb harva Vabadussõjast ja sealsetest läbielamustest. Ainult siis, kui paar-kolm Vabadussõja meest kokku saavad ja juttu vestes koos istuvad, järgnevad Vabadussõja lood. Niisugustel kordadel on lapsed juba kõrval ja nemad ei kuule seda. Vanemad oma lastele ei kõnele sellest suurest võitlusest, sest Vabadussõjast osavõtnu peab sellest kõnelemist üleaaruseks, arvates, et seda kõik nii-kui-nii teavad. Pärnis vanad inimesed, kellel kodukolde hoidmisel omad ülesanded, ei kõnele ennesõjaaegsetest oludest ega sõjast, sest nemad on arvamisel, et sõjast osavõtnud ise seda jutustavad. Omavahelised jutuained kodus ja seltskonnas keerlevad välis- ja sisepoliitiliste teemide ümber.

Ka linna kodud ei erine sellepöolest maast. Need on veel rohkem taga, sest lin-

nas on vestlemiseks alati aega vähem olnud. Et see nii on, näitab ka asjaolu, et noorurid märksa paremini tunnevad sisepoliitilisi ja parteilisi vahekordi kui Vabadussõda ja selle põhjuseid.

Kuidas on lood koolis? Kool käsitleb Vabadussõda ajalooliselt. Teame, et see, mida õppeainena õpetatakse, igakord ei ole südamesse tungiv. Kõik oleneb siin ka ainekäsitusest ja õpetajast. Et siin kõik korras ei ole, on mitmel korral viimastel aegadel näidete varal avalikult esile toodud.

Jäävad üle noorsoo organisatsioonid ja kirjandus. Noorsugu on praegu organiseeritud eeskujulikumalt kui kunagi varem. Ka nende tegevus ja üldine vaimukäsitus on leidnud soovitavaid vorme. See on kõik hädatarvilik, kuid kas on seal püütud täita neid tühikuid, mida noorele meie ajaloo, eriti Vabadussõja vaimu selgitamisel teematena on jätnud kodu ja kool? Ka siin peab ütlema, et kaugeltki pole suudetud täita oma peale võetud ülesandeid, sest tänini on piiratud ainuüksi puhtorganisatooriliste küsimustega.

Kirjandus? Kõige väesem osa selle ülesande täitmisel. A. Saal ja E. Vilde ei olevat enam moes ja neid loetakse kirjanduslooliselt samaseiks, mida koolis ainult hädapärast analüüsitakse, kui teatava kirjandusloos osa. Ei ole kuulnud, et noorsoole eriti oleks soovitatud neid ajaloolisi lugusid lugeda. On ju nüüd kõik uudne ja kuidas laps ometi loeb seda, mis ei mahu teatud uue kirjandusliku küünarpuu alla. Ei ole näha ega kuulda olnud, et mõned kirjastused ka nende raamatute kodu kättesaatmise viisi tarvitaksid, nagu seda sünnib kõikisugu Ameerika ja muu tõlkekirjandusega.

Praegused kirjanikud ei käsita Vabadussõja ainet, sest ei olevat küllaldast vahemaad. Ja selle vahemaa pärast ei ole ilmunudki rohkem kui kolm-neli tööd. Nendegi peale on teiste poolt kõõrdi vaadatud, sest igamees on sõja läbi elanud ja teab omast käest, et romaan ei klapi päevakäskudega.

Tähendab — ootame vahemaa tekkimist ja noorsoole ei saa meie midagi anda. Noorsoo jaoks ei ole ajalugu. Noorsoole on tarvis elavat jutustust, lihtsat ja ilusat jutustust ükskõik, kas see kellaaegadega kokku sünnib või ei sünni. Et see nii on, näitavad noored ise, kui nad ajakirjadest ja ajalehtedest Vabadussõja lugusid loevad. Nii, et ajakirjad ja ajalehed käest-kätte käies pärnis ära kuluvad. Millist tõendust siin tööle asumiseks veel tarvis on?!

Järeldused sel-
lest: Alata tuleb kir-
jandusega. Praeguse
põlve jaoks on tarvis
kirjeldada meie elu
enne Vabadussõda,
millest selgeks saaks,
milleks Vabadussõda
üldse tarvis oli. Tar-
vilik on Vabadussõja
romaane ja Vabadus-
sõjast osavõtnute ju-
tustusi ja mälestusi.
Põnevaid jutustusi,
meisterlikult serveeri-
tud ja juhitud. Siis on
iga kirjaniku jaoks
teemasid kümneid. Ka
mittekirjanikud saa-
vad tööd jutustuste
üleskirjutamisega. Kas
või võetagu kätte mõ-
ni Vabadussõjast osa-
võtnud noor ja lasta-
gu temal jutustada.
Meil on küllalt niisu-
guseid noori, kes Va-
badussõja algusest lõ-
puni läbi teinud. Nen-
dest kõigist kirjutajat
ei ole. Mindagu nende
juurde ja lastagu ju-
tustada. Mõne nädä-
laga on käes suuri
raamatuid, mida üks-
ki noor lugemata ei
jätä.

Kas ei ole kirjanduslikke teemasid sel-
leks, et võrrelda meie enneisesivsuseaeg-
set elu praegusega, et sellest välja saaks
lugada iseesivsuse suurt õnnistust? Selle
ala viljeldamisega ei tohi viivitada, sest
praegusele noorpõlvele on seda tarvis.
Järgnev noorpõlv hakkab juba vanadelt,
kui Vabadussõjast osavõtjad vanaks on
saanud ja nendel elada tuleb mälestustest,
sünnusi kuulma. Muidugi siis läheb kõik
juba legendaarsemaks ja huvitavamaks.
Kuid täidab oma ülesande võrratult hästi.
Praegu, kus vabadussõjalased ise ei jutus-
ta veel, peavad teised nende eest jutustama
ja kirjutama.

Oleme niiviisi kirjanduse kaudu aluse
pannud Vabadussõja vaimu levitamisele ja
süvendamisele, tuleb kodul ja koolil ning
organisatsioonidel lisa anda, sest lugenud
kirjandust, otsitakse sellele lisa kodust ja
koolist. Küllap noorsugu ikkagi jõuab mi-
dagi oma jaoks välja pigistada.

Minek Vabadussõtta.

Osa Eesti Üliõpilaste Seltsi suurest EÜS-i ajalugu kujutavast seinapannoost.
(Kunstnik A. Bergmanni töö.)

On selge, et meie ei saa rahuajal näi-
data vaenlasi, sest neid ei ole. Kuid käsi-
tades ajalugu, jõuab igaüks järeldusele.
Seda, et osataks järeldusi teha ja hädaohu
silmapilkudel õiget suunda leida, peab kool
juhtima ja õpetama. Palju abinõusid on
koolil selleks käes. Õpetatagu armastama
neid, kes on teinud suuri tegusid. Õpetata-
gu juba maast madalast rohkem armastama
kui vihkama. Näidatagu kindlakujulisi sih-
te, sõpru ja vaenlasi. Jäetagu kodudes noor-
sugu välja parteipoliitilistest võitlustest ja
vastase alahindamise silmapilgu kõnelus-
test. Tehtagu olupoliitika arutamist sama
delikaatne jutt nagu see on perekonna asja-
des mehe ja naise vahel. Jõutakse sinna,
siis ei tule ette juhud, kus õpilased klassis
jagunevad täpsalt samasugusteks partei-
deks nagu vanemad. See õpetab vihkama
teist ja see, kelle jaoks on tarvis viha kogu-
da otsustavaks silmapilguks, jääb omava-
heliste tülide juures kahesilma vahele. Ei

ole midagi — koolides on nüüd kõiksugused lastevanemate ja klasside komiteed ja üldkoosolekud. Kõneldagu ka seal kodukõneleste piiridest, kuhu võib noore kõrv ulatuda ja kuhu mitte. Noorus on väga vastuvõtlik ja tundelik. Kui siin õigel ajal ei suudeta midagi ette võtta, siis on palju kaotatud, sest niisuguseid noori, kes hakkavad murdeajast üle saama, ei saa enam painutada.

Noorsoo organisatsioonides tuleks kõigepealt lahendada organisatoorsed küsimused. Senini on see olnud valusaks osaks. Kui ma mõned aastad tagasi avalikult tähelepanu juhtisin meie noorsoo killustamisele organisatsioonide kaudu, siis oli vastuseisu mõtteavaldusele igalt poolt. Mind ei üllatanud isegi ühe juhtiva koolitegelase ütetus: „Mis sest siis kahju on kui mu kaks poega omavahel kodus kumbki oma organisatsiooni tõekspidamiste eest võitlevad — las noorus võitleb.“ Ometi ei nähtud seda, et see on tühi töö ja tuuletallamine, — vaielda organisatsiooni pärast, mille sihid on ühed ja samad, kuid erinevad nimelt. Kas ei oleks õigem olnud nende võitlust juhtida hoopis teisale.

Seitsmeaastane laps tuleb koolist kodu ja otsib otsekohe raadiost Soomet. Pärin milleks ta Soomet otsib, sest on lõuna aeg ja Soome raadio ei tööta. Laps: „Tahan oma sõpru kuulata!“ Ei taipu, milles lugu. Selgub: koolis on öeldud, et soomlased on eestlaste sõbrad, sest nad on meile appi tulnud.

On selge, et õpetaja oli poetanud seemneivakese tänulikule põllule. Vist õigel silmapilgul. Nüüd ei aita muud kui seleta omal algatusel seda sõprust ja avitamist edasi. Kui oleks mõni noorsoo jutuke ka, mis käsitleb Vabadussõda, saaks peagi öelda — samm Vabadussõja vaimu mõiste selgitamiseks ja süvendamiseks on astutud.

Alles siis, kuigi vast hilja, mõistame, mida iga päev oleme tegemata jätnud, et noorsugu vaimliselt, ka alateadvuslikkude istutamistega rikastada ja laadida omariikluse kindlustamistöödeks.

Vähe on veel sellest, et poiss püssi kannab ja tüdruk isamaalisi laule laulab. Tarvis on, et ta seda teadlikult ja vääramata veendega teeb.

Esimene haavatu võitluses Eesti iseseisvuse eest.

FELIKS KALLIS

Alljärgnev artikkel on kirjutatud oktoobris 1938 ja kannab pealkirja „Haavata saamine gaasivabriku kaitsel Vabariigi väljakuulutamise päeval 24. veebr. 1918. a.“ Autor märgib, et see on koostatud päevaraamatu, klassitöö ja mälestuste järgi. Kirjutuse originaal on Sõjaarhiivis ja sellel leidub järgmine märkus:

„Meie, allakirjutanute, kapten B. Sillar (Schiller), dr. L. Mardna (Martinoff), teades oli Felix Kallis esimene, kes peale Eesti Vabariigi väljakuulutamist 24. veebr. 1918 õhtul kell 10 haavata sai, läites oma kohuseid kui õppur-kaitseliitlane, kaitses gaasivabrikut ja veevärki õhkulaskmise eest. Ühtlasi tõendame, et härra Felix Kallis'e eelolev asjaolude kirjeldus vastab täielikult tõele, sest olime tema kaaslased 24. veebruaril 1918. aastal, viibides temaga ka koos haavata saamise momendil.“

Olgu veel märgitud, et F. Kallis on praegu Põhja-Ameerika Ühendriikides inseneriks ühes suures lennukitetehases.

Kooliõpilastena astusime Tallinna Omakaitse liikmeks. Meid määrati gaasivabriku ja praeguse Eesti Panga hoone kaitsjateks punaste rüüstamiste vastu.

Punaste võimuletulekul võeti meilt sõjariistad käest. 24. II 1918. a. asusime jälle, kui Tallinna Reaalkooli õpilased, korra ja julgeoleku kaitsmisele. Meil aga puudusid relvad. Läksime Krediit Panka ja sealst praeguse Eesti Panga keldrisse, kus meile välja anti uued jaapani püssid ühes padrunitega.

12 Reaalkooli õpilast, võimlemise õpetaja Anton Õunapuu juhatusel, saadeti gaasivabrikut kaitsma. Nende hulgas olid ka Boris Schiller (praegu Sillar), L. Martinoff (praegu dr. Mardna). Gaasivabriku juurde jõudes hakkasime kohe vene madrusid kinni pidama, kes püssidega sealt mööda läksid, ning võtsime neilt relvad ära, kuna neil relvade kandmiseks Eesti Vabariigi poolt ei olnud luba. Ilm oli külm ja meie vahetusime tihti. Õhtul kell kümme

kui meie kord oli jälle minna valvele, pidime jällegi ümber gaasivabriku mine-ma. Schiller oli pahemal pool, mina keskel ja Martinoff paremal pool. Kuu paistis meile selja tagant kui meie ida poolt gaasivabriku otsast ümber läksime. Korraga visati minule nagu kiviga selga. Schiller pöördus ümber, samuti ka Martinoff ja vaatasid tagasi öeldes: „keegi laseb meie peale”. Tundsin õlas valu ja ütlesin, et olen tabatud kuulist. Lasime siis püssidest mõned paugud õhku, kuna otse lastes kart-sime tabada oma mehi, kes olid väljas Paksu Mar-garete juures. Samal ajal hüppas ühe puu tagant välja mees ja hakkas jooksuma. Martinoff jooksis sellele mehele järele ja gaasivabriku väravas saadi ta kätte. Schiller aitas mind vabriku keldrisse. Palitult ühes kuuega seljast ära võttes nägin särgil verd. Kuul oli paksust talvepalitust ja kahekordsetest traksidest tunginud läbi ja peatuma jäänud paremasse õlga labaluu peale.

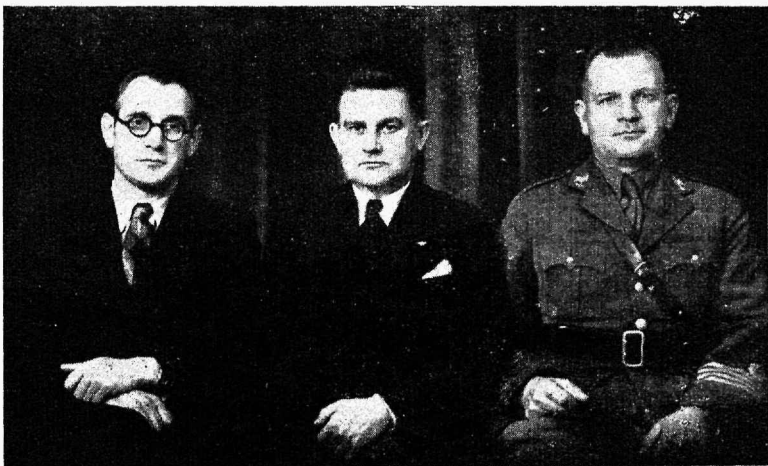
Laskja ütles end olevat sadama militsionääri. Relva oli ta laskmise järele visanud kusagile lumme, mida meie aga hoolsale otsimisele vaatamata ei leidnud, kuid läbiotsimisel taskuist leitud revolvrivadrunid tinakuulidega jätsime endile. Mäletan veel, et temal üks silm vaatas kõõrdi. Mees toimetati vangina Reaalkooli. Jõudnud Olevis-te kiriku juurde tõrkus mees edasi mine-

mas ja mängis purjus meest, lastes kápuli maha; viina järgi lõhnas ta küll. 4-da või 5-da klassi realist Müller andis talle „makaroonisi” turja peale, mille järele ta arvas viimaks paremaks edasi minna.

Reaalkooli juurde jõudes tuli Schiller minuga ühes ja toimetas mind sidumispunkti „Estonia'sse”. Seal tehti kõige pealt kindlaks, kui sügavale kuul on tunginud. Püüti ka kuuli kätte saada, kuid see ei õnnestunud. Kutsuti paari päeva pärast tagasi, et röntgenikiirtega läbi vaadata. Schiller ja Martinoff läksid gaasivabrikusse tagasi, kuna mina kahe kaitseliitlase seltsis pöördusin koju. Teel peatusime praeguse Eesti Panga ukse ees, kus praegune President Konstantin Päts seisis ja minult küsis, kes ma olen ja kus ma haavata sain.

Peal toleaegetes oludes nentima erakordse nähtena, et meie ešeloniga lahinguid lööma minejad noored said võrdlemisi korraliku varustuse.

Toompeal tol ajal asuvast laost anti igale poisile uus valge või sinakat värvi poolkasukas, soe aluspesu, villased kindad ja sokid, uned poolsaapad, kitsas võõrihm, mahukas seljakott ja padrunitaskud, kusjuures kolm viimast eset

Vasakult paremale: Dr. L. Mardna, insener F. Kallis (juuresoleva kirjutuse autor) ja kapten B. Sillar.

Tallinna õppursõdurid soomusronglastena lahingutemõllus.

H. Järv.

1919. a. märtsikuu algpäevil saadeti Tallinna Kooliõpilaste Pataljonist soomusrongidele umbes 70-est õppurist koosnev salk.

Koostati rindele sõitjate nimekiri; 5. ja 6. märtsi ennelõunane aeg määrati ärasõidueel-seilts ettevalmistusiks ja Tallinnast väljasõit pidi toimuma 6. märtsi õhtul.

Ka nende ridade kirjutaja teostas nüüd oma kavatsuse — sõita mõnele soomusrongile.

olid valrästatud puldanist. Padrunitaskud, muide, osutusid sõjas väikesteks ja ebapraktilisteks — soomusrongil varustati esimeses järjekorras punastelt soomusena võetutega. Saime supikat-lakesed ja sinna juure vist ka lusikad. Kellel veel puudus tääk või teraskiiver, sai ka selle. Kuna tervet komplekti sooja pesu kõigile ei jatkunud, siis sargist ilmajäänule anti kaks paari halle villaseid aluspükse, villased labakindad olid otstarbekohased — „Ühistöö“ daamid olid püssi käsitamise hõlbustamiseks parema käe kinda kudunud pooleldi sõrmkindana. Saadud jalatõud linnas kuival ajal jalutamiseks olid oivalised. Aga talvisel ajal rindel peale mõnetunnilist sügavas lumes trampimist muutusid nad pehmeteks ja läbiligunenuteks kui kaltsud, kuna olid viletsast nahamaterjalist.

Imad olid märtsis talviselt külmad. Lõin siis ladust veel jalga isiklike mustade koolipükste asemel hulk valupäevi näinud ja mitmest kohast paigutatud vene sõduri vateeritud püksid.

Olime kavnis uhked oma tuliuutes kasukates. Mõni pessimist aga ennustas, et neis kasukates oleme „lahingutes eriti silmatorkavad ja kujuneme „libladele“ soodsateks „kirbule võtmise“ objektiks.

Üksikud sõttaminejaist lasid endid enne üraõitu linnas veel ka pildistada.

Rindele sõidu päeval, kui varustus juba oli kõik välja jagatud, mõni pataljoni poiss, kelle nimi ei figureerinud meie ešeloni nimekirjas, kauples äsjatult mõne sõiduvalmis kaaslasega, soovides teda asendada. Keegi tagasi aga ei astunud. Üks liinilekippujaist, A. Mars — käesoleval ajal üleajateenija lennuväes, sai süiski veel 11-dal tunnil vastava varustuse ning sõitis õhtul meiega kaasa.

6. märtsi õhtul kella viieks kogunesime küsni kohaselt täies varustuses Toompeal pataljoni ruumel. Seal muuseas pataljoni üliõpilasest velsker Hans Selav varustas meid sidematerjalide pakikestega. Lõime need paunadesse — ei võinud olla keegi kindel, et ta säärast kraami lähemal päevil ei vaja.

Peale mõningaid askeldusi rivistusime väljus pataljoni staabi hoone ees, mis asus otse vastu praegust püskoplikku toomkirikut. Siin ootas meid selle päeva meeldiv üllatus — sõttaminejaid poisse oli lilledega saatma tulnud arvukas kogu Tallinna Linna Naisgümnaasiumi õpilasi oma direktorisse pr. Tõrvand-Tellmanniga eesotsas. Naisõppurid käisid meie rivi läbi, kinnitades igapähele rinda elava lillekese, tehes Toompeal viibimise viimased hetked ilusateks ja pidulikudeks. Nii mõnigi ülimeelik koolipoiss torkas annetatud roosi vartpidi püssiraua otsa.

Meenub, et minu läheduses rivis olav õppur O. Tammjärv, kel oli lühike vestlus tema rinda roosiga dekoreeriva õpilasega, muuseas lausus:

„Tuleme tagasi — vast võtate ka siis meid roosidega vastu.“ On ununenud tütarlapse vastus — ent roosidest tema rindelt tagasitulekul ei olnud puudu — too kaasvõitleja toodi lahingus langenuna veel samal kuul linilt tagasi...

Varsti kõlasid käsklused. Pataljoni orkester J. Vaks'i juhatusel löi lahti vägeva Porilaste marsi, mille saatel alustasime marssimist Balti juama, kuhu meid tuli saatma ka pataljoni terves koosseisus. Jaama jõudsime kell 8. õhtul.

Perroon juba kihas lahkujaid saatma ilmunud omakseist ja tuttavaist, kus juures teiste hulgas sagisid ka virgad „Ühistöö“ daamid, kes varustasid sõttaminejaid maitsevate suupistete pakikestega.

Jaamaesisel muuseas noore koolipoisi Nikolai Mihkelsoni ema oma pojaga jumalagajätul sujus sellele pihku väikese revolvri — vast vajab poeg seda riistakest punaste kätte vangilangemisel või mõnel muul juhul.

See ema teguviis oli küllaltki põhjendatud, sest enamlased kohtlesid vangilangenud õppurid inkvisiitorlikult. Olgu siinkohal toodud mõni rida Nikolai Reinok'ist.

Gustav-Adolfi gümnaasiumi 15-aastane õpilane Reinok sattus 1919. a. jaanuarikuus luurajana Lehtse juama ümbruses punaste kätte vanggi. Kohe tehti surmaotsus ja poisikene käsutati paljajalu ja ihupesu väel pakase ilmaga puu alla lumele seisma, et teda seal maha lasta. Hetkel, kui venelased püssisid laudides omavahel sekeldasid, lippas R. puult metsa ja kadus põigeldes puude vahele. Punased saatsid järele mitu kogupauku, aga kuulid ei tabanud. Nõnda lippas põgenik ihupesu väel umbes neli versta kuni jõudis meie vägede seisukohta — Aegviidu jaama juure. („Päevaleht“, 7. I 1919. Nr. 4.).

Noorel sangaril õnnestus seekord põgeneda kuid hiljem sama aasta talvel kadus ta rindel süiski jäljetult. Reinoki vanemad, kes praegu samuti puhkavad maamullas, ei saanud katsetele vaatamata oma poja kohta enam mingisuguseid teateid — tõenäoliselt julge koolipoiss kukkus uuesti punaste kätte ja hukati.

Lisaks Reinoki loole võiks tähendada, et samuti langesid punaste kätte vanggi ja surmati õppursõdurid Herbert Leeman, Vjatšeslav Rimsky-Korsakov, üliõpilane lipn. Gustav Parts.

Herbert Leeman, 16. aastane õppursõdur, võideldes Kalevi Maleva ridades, langes 16. I 1919. a. Järveküla lahingus haavatuna vanggi. Ta leiti punaste poolt surmatuna vereleigus lamamas, kolm mõõgahaava peas ja neljas jalatalla all. Õppursõdur V. Rimsky-Korsakov langes 4. jala-väe rügemendi sõdurina luurekäigul 1918. a. detsembrikuul lõpul vanggi ja hukati Narvas 8. I 1919. a. Kadus ka jäljetult üliõp. G. Parts, kes teenides „Kapten Irv'el“, langes Marienhau-

seni all 5. nov. 1919. a. enamlaste kätte vangi. Hiljem elanikud rääkisid, et punased olevat Partsi üles poonud. Samuti on teada, et oli kurb 19. augustil 1919. a. Štšepetši lahingus vangilangenud Tartu Kooliõpilaste Pataljoni juuriorde saatus.

Saabuv lahkumishetk lõpetas koolipoiste vestlused ja liigutavad jumalagajütud omastega ja sõpradega. Kõlas veduri vile ja kell 08.30 õhtul alustas raudruun raskelt ähkides Lõunarinde poole liikumist, pataljoni orkestri vägevate helide, sõprade vaimustatud hurrahiüete, lehvivate taskurüütide ja paljudegi kurb-murelikkude pilkude saatel. Seejuures kostsid ka püssipaugud — sõjaka meeleolu loomiseks ja pealinnaga ju-

Soomusrongile Nr. 2., vaatlen oma kirjutuses ainult nimetatud rongile sattunud koolipoiste edaspidist tegevust.

Soomusrong Nr. 2. eesliinil viibimise tõttu jatkasime Valgast edasisõitu. Uudishimulikult pärisin ühelt minuga ühes vagunis liinile tagasisõitvalt „vanalt“ soomusronglaselt, tugevalt ja sihvakalt mehelt, üksikasjalisemaid andmeid soomusronglaste elutingimuste ja lahingtegevuse kohta. Mees vestluse ajal muu seas tähendas, et soomusronglane olgu iga hetk valmis võtma „pirni“. „Ei taba sind vaenlase kuul või mürsk ühes lahingus, siis teises juba kaunis kindlasti“. Olgugi, et mees ilmselt liialdas, see jutt õppureid siiski ei heidutanud, sest olime ju tulnud

Eesti Vabariigi esimene aastapäev Tallinnas 24. veebr. 1919. a.

Pea- ja Sõjaminister K. Päts ühes Sõjavägede Ülemjuhataja kindral J. Laidoner'iga tervital Vabadusväljakul paraadist osavõtvaid väeosi ja organisatsioone.

malagajütuks nii mõnigi vagunitrepi seisev õppur põrutas tuld taevaalotusesse.

Peab ütleva, et ärasõidueelsed hetked nii Toompeal kui ka Balti jaamas olid meeltülendavad ja liigutavad.

Järgmisel hommikul Tartu jaamas, rongi seisaku ajal, osa õppureid võtsid voorimehed ja kihutasid läbi Emajõe Atheena tänavate, et peale saanisõidu saada väike ülevaade nii tihedalt üliõpilasmantikaga seotud linnast, kus hiljem, rahupäevil, avanes paljudel meistki võimalus vee-ta hulk ilusaid nooruspäevi.

Rongi Valga jaama jõudmisel, ootasid meid seal juba soomusrongide ohvitserid ja vastsaabunud õppurid määrati laiarööpmelistele soomusrongidele Nr. 2 ja Nr. 3. Üksikud (vist 4) sattusid ka Soomusrong Nr. 1. Ja, võib olla, mõni sattus ka Soomusrongile Nr. 4. Kuna sattusin

välja teadmise, et uues olukorras tuleb meil järjest oma eluga riskeerida.

7. märtsi õhtuvidevikus, umbes kell 18.00 jõudsin Soomusrong Nr. 2. tookordsesse asukohta — Piusa (Pimža) jaama, kus kohtusime juba kuid soomusrongil võidelnud ja rohketes lahingutes karastatud mehiste kaasõpilastega. Võis märgata, et rindeelu rasked tingimused olid mõjunud nii poiste välimusele kui ka olekule. Vestelnud veidi nendega, kolisime „desandimeeste“ elamutesse, endistesse veneaegsetesse „tepluškadega“ varustatud 4. klassi vagunitesse. Endale leidsin vaba magamiskoha ühe vaguni kolmandal korral. Torkas silma, et naride küljes ja mujal rippus käsigranaate, „saksa kaikaid“.

Õhtul, heitnud reisiväsimusest puhkama, kusjuures seljakotti kasutasin padjana, viisin

varsti. Ärgates rong manööverdas, kostsid kalurimärsud. Taipasin, et väsimatu „Uku“, rongi patarei ülem leitn. Pallon häirib vaenlase öörahu tema seisukohtade pommitamisega. Laelalusel naril, kus magasin, valitses otse aafrikalik kuumus.

Järgmise päeva, s. o. 8. märtsi, hommikul teatati varakult, et koolipoisid olgu valmis lahingusse minekuks. Neid tuli lüüa alatasa, sest ka eelmisel päeval meie rongi mehed olid viibinud lahingkeerises.

Läks siis vägunites lahti ärevavõitu askeldusteks. Pärast jaama veetornikraani all silmade loputamist, kinnitasin veidi keha ja varustusin tubli portsu padrunitega. Ettevalmistused sooritatud, saabus ka väljamineku silmapilk ja dessantiminejad rivistusid rongi kõrval.

Nägin vestlemas salka ohvitseri. Hiljem kuulsin, et üks neist, juba palju lahinguid kaastainud lipnik Martin Tenneberg, kes tol hommikul meiega dessanti kaasa tuli, lausunud jutujamamisel teistele:

„Täna veider tunne — ei tea kas juhtub midagi?“

Kuna tõesti juhtus „midagi“, siis on see veel üheks näiteks sellest, et viimast korda lahingusse minejail on sageli surma eelaimus.

Väljas mõned õppureist, nende hulgas ka K. Treiberg, määrati Lewiside peale. Lasti mõned valangud, et veenduda kuulipildujate korrasolekus. Saime kaasa ka vaenlase jaoks lugemismaterjali — venekeelseid lendlehti.

„Uku“ pidas oma kohuseks öelda:

„Olge sama vahvad, nagu olid teie eelkäijud koolipoisid. Ärge määrige oma uhkeid kasu-kaid.“

Paigutanud laskemoona ja kuulipildujad küüthobustele alustasime paari ohvitseri juhtimisel kolonnis liikumist soomusrongist paremale. Näiliselt heas tujus olevad poisid läksid lahingretkele laulude saatel, nagu „setokõso sõitseva Võõpsust potikuurmaga“ ja teiste laulude helidel. Vaimustatult laulis ka Soomusrong nr. 2 ülema õppurist venl Johannes Lepp, keda koolis ja pataljonis hüüdsime alati Lepa Jussiks (surnud rahu ajal tiisikusse).

Koolipoiste lauluga lahingusse mineku kohta lausunud aga, vangutades pead, üks rongile jäänud „vana“ soomusronglane:

„Poisid lõovad laulu. Lauluga lähevad, küllap tulevad nutuga.“ Tundus süski, et laulul seekord ei olnud nagu harilikku hoogu.

Lahingpäeva hommik oli külm ja kristallselge ühes kiirgava päikesepaistega, mis pärast lausustin teel retkekaaslastele:

„Vast on lahinguõnn sama hea kui ilm!“

Liikumise ajal mööda sügava lumega kaetud teed silmasime sellest vasakut kätt kiüres korras

positsioonile asunud ja ägedalt vaenlase seisukohtadele mürske saatvat patareid.

Olime juba mõned kilomeetrid mahamarssinud kui jõudsime männimetsa juure, kus ühinesime 7. jal-polgu osaga meie ees metsa taga asuvate Suur- ja Väike-Netšajevo külade ründamiseks — meie paremalt, polgu mehed vasakult.

Samas silmasin metsikult kihutavat ratsaluurajat. Kostis püssipauk ja koolipoisid käsutati metsa, ahelikku. Laskevalmis püssidega jooksime edasi. Ei jõudnud kuigi kaugele, kui juba kusagil eespool algas laskmine püssidest ja kuulipildujatest. Ka meie alustasime tulistamist, kusjuures ise jatkasime jooksu. Metsa muutudes harvaks võsastikuks lahingmuusika suurenes: täristasid meeleheitlikult nii meie kui ka vaenlase kuulipildujad; kõikjal kuuldus püssiraginat. Nagu küllusesarvest tulevad kuulid vingusid, jooksid lumme või plaksatasid vastu lumega kaetud puid, tekitades mulje, nagu lastaks lõhkevate kuulidega. Üks kuul läbis mu öla ja ma pöördusin tagasi.

Soomusronglaste ahelik jõudis vahepeal legendiku servale ja punaste ägeda kuulipildujatule all (hiljem rüügitü isegi neljast raskekuulipildujast, üks kuulipildureist oli saanud nähtavasti pihta, sest lumi ühe kuulipilduja asetme juures oli verest punane) jooksis üle legendiku selle taga asuvale S.-Netšajevo külale tormi. Punased põgenesid ja soomusronglased vallutasid külad.

Pärast kaotatud lahingut punased avasid oma lohutuseks šrapnellitule, mille mürsud raketatades lõhkesid teedärses metsas. Soomusronglased pärast „päevatööd“ pöördusid rongile tagasi, jättes külad polgu meeste valdusse, kes need aga juba järgmisel päeval olid sunnitud jätma maha.

Netšajevo lahingus, mis oli esimeseks tulestimiseks saabunud õppuritele, langes soomusronglaste ridadest kaks võitlejat: lipnik Martin Tenneberg ja Põllutöö Keskkooli suurekasvuline õpilane Kristjan Treiberg, kes enne soomusrongile sõitu oli Tallinna Kooliõpilaste Pataljonis 1. roodu I rühma vanemaks.

Tenneberg sai surma tema pea läbistanud kuulist pärast seda kui üks kuul juba oli tabanud tema taskus olevat revolvril.

Treibergil saatustlik kuul läbis tema parema reie ja tuksuone. Kohe ruttas teda abistama ta kanaanegne koolivend õppursõdur Voldemar Johanson, praegu Dr. phil. ja Eesti Maapanga president, kes lohistas meelemärkuseta Treibergi tulepiirkonnast välja sanitaride juurde. Abi ei olnud aga enam vaja... haavatu oli juba verest jooksnud tühjaks.

V. Johanson toimetas oma sõbra laiba küüthobusel soomusrongi peatuskohta ja hiljem läks teda viima vanematekodusse — Pärnu.

Johanson'i jutustuse järele olnud Treiberg dessantiminekul vastandiks harilikule väga rutsutud meeleolus.

Polgu meestest said tolles lahingus haavatu 1—2.

Hommikul olin pannud pähe ainult patjadeta ja nigela rihmaga saksa teraskiivri. See jooksul, mis pealegi oli raskendatud ja äärmiselt väsitav maad katva paksu ja pehme lume tõttu, kogu aeg pööraselt hüppas peas, kusjuures vali läbilõikav tuul tungis kiivri küljeaukudest sisse. Vandusin põrgu põhja teraspeakatte, mille Vabadussõja algpäevil kaitseliitlasena olin Narvast toonud kaasa. Soomusrongile ta maha jätsingi. Ägedal püssilaadimisel olin veristanud padrunipidemega oma parema käe sõrme (ühe käe kinda olin vahepeal ära võtnud) ja tühisest haavast jooksis verd — ka see tekitas tuska.

Kui olin rünnakjooksul juba metsast jõudnud välja, käis järsku läbi tundmus, nagu oleks keegi nägematu virutanud mulle kaikaga lubli hooi vastu paremat kätt. Pärast „hoopi“ jäi see kohe elutult rippuma. Arvates, et olen käest haavatud, hakkasin otsima käiselt kuuliauku, mida aga kuskil ei leidnud. Imelik, mõtlesin, käsi on jõuetu, kuid kuul pole nähtavasti seda puudutanud. Samas tundus, et õlast või rinnast nagu jookseks riietesse sooja, kleepuvat vedelikku. Asusin uuesti hoolega kasukat lähemalt uurima ja leidsingi lõpuks parema õla kohal asetseva nahast kasukanööbi ääre alt väikese kuuliaugu. Kuul oli läbistanud õla. Seljataga olev auk oli suurem ja kasukas oli selle kohalt veidi purustatud. Juureruttanud ohvitserile ütlesin, et suudan liikuda omal jalal, mille peale ta käskis leida sanitar'i ja pöörduda tagasi. Alustasin uuesti mööda metsa sumamist ja hõikasin sanitar'i. Neid aga ei olnud kusagil — vististi oli neil mujal tegemist. Kusagilt paremalt kostis kellegi haavatu läbilõikav valukisa.

Rohke verekaotuse tõttu kippus silme ees vahete vahel virvendama... Süngeim oli mõelda juhuslikule kohtamisele punastega — vastuhakkamine või enda surmamäine oli täiesti võimatu parema käe tõttu. Näis noil hetkeil, et vaevalt ma siit Petserimaa metsast pääsen ja tulid meelde kurvadena kodujäänud vanemad. Surm nii noorena paistis siiski kuidagi imelikuna — polnud veel ju kuigi palju elatud. Oma otsinguil jatkasin komberdamist mööda sügavat lund,

püss pahemas käes. Ilm oli läinud pehmemaks ja sulaks. Rauges juba lahingukära, lakkas kuulide lend. Äkki kusagilt paremalt söötsid minu juure „päästeinglid“, sanitar'i ja koolivendade V. Rõks'i ning A. Narva näol. Koolipoisid olid ühe lahingus rikkiläänud „Lewis'iga“ juba rongile liikunud tagasi.

Poisid informeerisid mind lahingu lõpptulemusest, samas rebisid ettevaatlikult mu seljast poolkasuka ja sanitar'i, lõiganud kääridega puruks paksult verega koosoleva veneaegse sõduripluusi ning särgi, sidus kiires korras verdjooksva haava. Siirdusime koos metsast välja teele, mis ei olnud kuigi kaugel, kus asusin küüdimehe (neid oli üldse vist kolm) reele, millel juba konutas üks haavatud polgu mees. Ühel teisel küüthobusel lebas õppur K. Treibergi laip ja tema kõrval istus Voldemar Johanson.

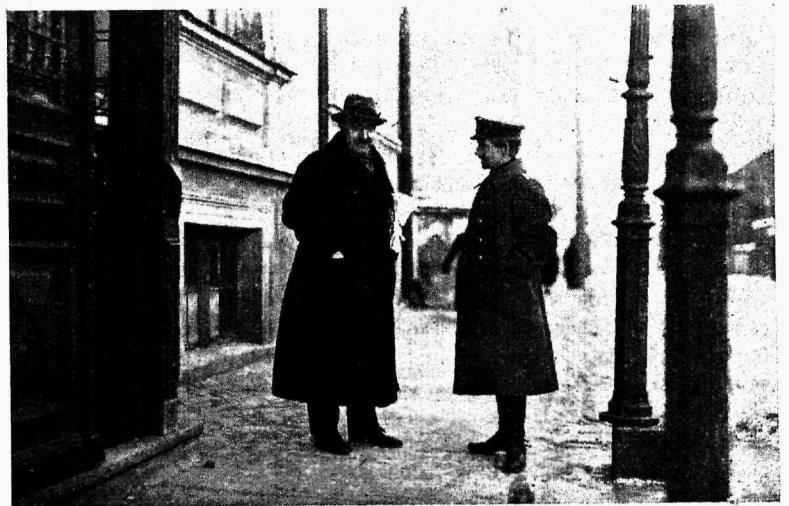
Alustanud sõitu soomusrongi asukoha suunas, kostis mürskude vingumine ja üsna meele läheduses metsas lõhkesid üksikud šrapnellid.

Teel minu küüdimees peatus ühe vene onni juures, milles asus sidumispunkt.

„Head aega!“ hõikas mulle jumalagajätuks edasisõitev V. Johanson.

Sidumispunktis pärast haava enam-vähem korralikku sidumist, sõidutati mind soomusrongi juure ja ei läinud kaua aega kui juba viibisin sanitaarrongi vagunis õe hoole all, kes sidus vahepeal jälle verd jooksnud haava uuesti. Vagunis oli ees rohkesti haavatuid, seejuures mõned väga raskelt ja mitmest kuulist. Kostis oigeid.

Jõudnud Tartu, paigutati mind Ülikooli Haavakliinikusse Toomemäel ju hiljem evakueeriti Tallinna Sõjaväe Haigemajja. Meenub muuseas, et Tallinnasse sõidul anti Tapa jaamas, kus oli toitluspunkt, piimasuppi ja Balti jaamas

Eesti esindajad Eesti—N.-Vene rahuläbirääkimistel Tartus. prof. A. Piip ja polk. V. Mutt Riigikohtu hoone ees Tartus, kus toimusid rahuläbirääkimised.

võtsid haavatuid vastu hoolsad daamid, kes korraldasid meie saatmist haiglasse.

Haav kõige tühisem ei olnudki — viibisin korduvalt röntgenikiirte all. Lõpuks öeldi ühe arsti poolt: „Oli õnnetus, kuid ka õnn ühtlasi,“ sest kuul kopsu ei olnud läbistanud ja pikapeale sai ka käest enam-vähem asja.

Tallinna koolipoiste 6. märtsi ešelonil rindele sõit ei sündinud nähtavasti õnneliku tähe all. Selle ešeloniga soomusrongidele sõitnuist langes ainult surmuna 10%, peale selle oli haavatuid.

Peale õppursõdur Kr. Treibergi varisesid sangaritena Lõunarindel käivates ägedates võitlustes, kus vaenlane suurte jõududega tungis peale, veel mitmedki. Nii paar päeva hiljem, 11. märtsil 1919. a., langesid Soomusrongil nr. 3 Vestholmi Eragümnaasiumi õpilane Joh. Kokku ja Tallinna Kaubanduskooli õpilane Valter Trauss. 19. märtsil langesid Orava mõisa all Soomusrong nr. 2 sõduritena kolm koolipoissi: Artur Sisask, Oskar Tammjärv ja Hans Püss, keda kuul tabas rindu. Püss oli Gustav-Adolfi gümnaasiumi 4. klassi õpilane ja vist alles 14-

aastane. Kahju oli tollest kõhetust poisikesest. 25. mail langes Moglino jaama juures Soomusrongil nr. 2 teeniv õppur Valter Reisner.

Võiks veel märkida, et Soomusrong nr. 2. astunuist sai haavata Põllutöö Keskkooli õpilane Hans Tõmp, kes invaliidina veel praegu põeb raske haava tagajärjel.

Ühenduses ülaltoodud loeteluga ei saa jätta nentimata, et 1919. a. märtsikuu oli Vabadussõja algkuudest Tallinna õppuritele-soomusronglastele õnnetuim. Oli ju ka päeval enne meie ešelonil väljasõitu, 5. märtsil, langenuid.

Mainitud kuupäeval said Stakelni all enamlaste saatusliku šrapnelli läbi surma raudteepuikas nr. 155 valvetöökkes olijad Gustav-Adolfi Gümnaasiumi õpilased Artur Viikmann (IV klassist), Hugo Läänemets (IV klassist) ning Richard Ende — Vestholmist. Neljas õppur, G.A.G-i V klassist, Kaarel Kallismaa, kellel märsk viis samal korral ära löua, suri 1919. a. juulis komplikatsioonide tõttu ühes Soome ravi-asutuses.

NARVA SÕJAKEERISES.

Res. n.leitn. E. Bachval.

Punased vallutavad linna.

November 1918. a. Olid ärevad ajad. Ei teadnud millega lõpeb isegi käesolev päev, mis toob aga päike oma homsel teekonnal oli täiesti tume. Üks päev võis pahupidi pöörata terve elu, üks tund põhjalikult muuta elutee suuna.

Oli kuulda, et sakslased lähevad oma kodumaale. Kohalikud punased ja nende pooldajad aga käisid ringi tähtsate nägudega. Kuuldus, et Jamburki koondatakse punaväge Narva vallutamiseks.

Haripunkti tõusis ärevus esimise punaste rünnaku puhul Narvale 22. nov., piki Jamburgi maanteed. Saksa väed löid selle rünnaku tagasi, kusjuures lahinguväli oli punaste laipadega üleüldiselt.

Revolutsioonis laostunud ja koduigatsevaid Saksa vägesid see punaste rünnak häiris ja nad hakkasid tegema ettevalmistusi kiiremaks ärasõiduks. Iga päev läks Saksa vägesid ja moona rong rongi järele Narvast teele.

Punased olid aga otsustanud, maksku mis maksab — ent Narva linn tuleb vallutada. 28. novembril algas punastega kibe lahing.

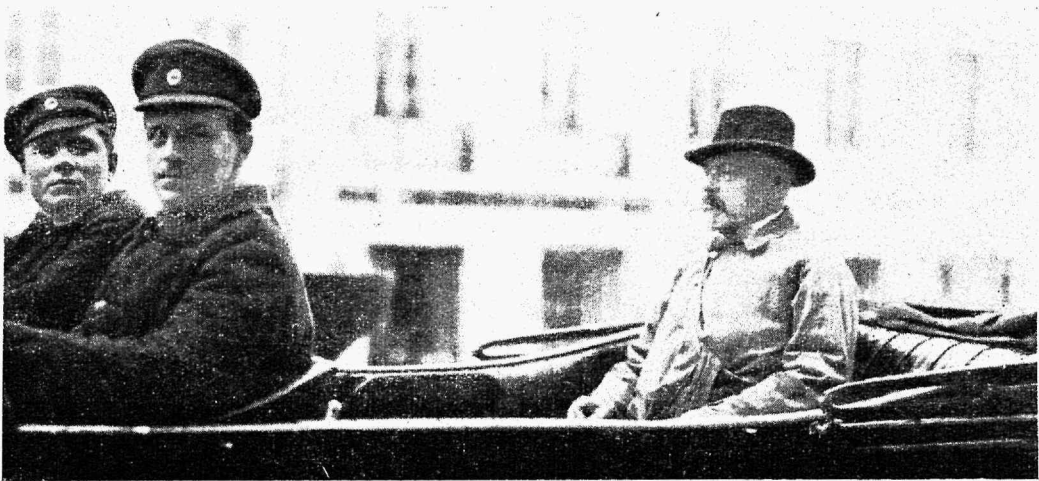
Punased olid tassunud ööpimeduses mööda sood mitme kilomeetri ulatuses paate seljas ja tulnud Narva jõest Kulgu juures üle. Enne

neid ei nähtud, kui nad tulid Kulgu metsast välja ja liikusid ahelikus kiirsammul Narva Uueküla linnaosa poole. Viimased Saksa väed olid taganemiseks valmis ja nende ešelon seis raudteel Uueküla ligi õlipaakide juures.

Punaste ilmumine Narva külje alla üllatas sakslasi. Sealtpoolt, otse küljelt, ei olnud nad punaste rünnakut põrmugi ootanud. Vägisi tahtsid punased sakslaste taganemistee ärälõigata, nende selja taha pügeda.

Punased olid ainult mõnisada sammu Uuekülast eemal, kui sakslased esialgselt jahmatusest toibusid, suutsid endid vastuhakuks korradada ja avasid tule püssidest ja kuulipildujaist punaste kiiresti liikuva aheliku pihta.

Ta-ta-ta... külvas surma punastele otse vaasakult tiivalt sakslaste kuulipilduja, mis asus paemuru augus. Punaste parem tiib külvati üle eestlaste ja sakslaste kuulidega. Trahh, trahh... lõhkesid punaste aheliku ligidal sakslaste mürsud. Üks mürsk lendas teistest rohkem paremale ja tungis nurgapealse Keremanni maja vundamendist sisse, kuid ei lõhkenud. Sama maja juures seis salk eesti koolipoisse ja tulistas punaseid, kes sattudes hävitava tiiva-risttule alla, püüdsid endid peita põllukraavi, mis kulgeb selle maja juurde välja ja mida

J. Poska sõitmas Balti riikide konverentsile 1920. a.

mööda ellujäänud punased kavatsesid jõuda Uuekülla.

Lühikese, kuid ägeda tulevahetuse lõppedes selgus, et sakslaste kuulipildujad olid niitnud punaseid nagu heina varahommikuse kastega — lühikese ajaga oli langenud neid loogu. Koolipoisid aga olid hävitanud need, kes püüdsid kraavi mööda edasi jõuda.

Mõned punased olid siiski pääsenud eluga kuulirahe alt oma väledate jalgade tõttu. Nad jooksid Paemurru metsa, — mis tol ajal oli tihe — ja sealt üle pea ja kaela Kulgu metsa, mille servalt tulistasid tükk aega.

Lahingu lõppedes jooksid sakslased langenud punaste juurde ja võtsid nendelt ära peamiselt raha, väärtasjad ja varustuse, mis nendele meeldis. Teiste laipade hulgas lamas Keremanni maja juures kraavis maas üks langenud noor poisikeseohtu punane, kes vist oli rüükinud tulla kõige ees, et välja jõuda majadeni, kuid meie koolipoiste kuul oli kustutanud ta eluküünla. Sakslane keeras ta kõhuli, lõikas katki seljakoti, kust muu kraami hulgast langes välja kiri ta emalt...

Punaväed tulid Narva sisse õhtul. Järgmisel päeval korjasid punased ja nende mõtteosalised väljalt langenute punaväelaste laibad, viisid Kreenholmi ja panid puusärkidesse. Laipadele sukki jalga ei pandud. Selga pandi laipadele kõigile ühtemoodi valged kitlid, mis olid tagant lahti.

Punased matsid oma langenud suurte aualdustega Pimeaeda kõlakoja ette ühishauda. Matusetalitus oli puht ilmalik. Eriti kurjustas kõnetoolilt üks madrus, kes hambaid kiristades vandus ja töötas: „Seltsimehed!.. Seltsimehed!.. Nende oma langenute juures vannume, et meie enne ei pista mööka tuppe, kui kogu valgekaart maailmast on ära hävitatud.“

Siis lasti langenute auks kogupauk.

Matusetalitust jälgisid hana juures ka paljud eraisikud. Üks daam küsis ühelt ühishaua juures seisvalt leskproualt, kelle 18-aastane punaohvitserist poeg oli ka langenute hulgas, et kas teie poeg ka siin ühishauas puhkab, või matsite tema isa juurde kiriklikule matuseplatsile. „Mis nüüd isa,“ vastas ta, „tema polnud midagi teinud, aga vaat poeg ikka ohvitser, teiste juht kohe ja langes noorelt suure ja kõrge sihi eest. Las puhkab koos oma seltsimeestega!“

Pärast kui Eesti võimude korraldusel langenud punased ümber maeti Siivertsi surnuaiale, tahtis see proua oma poega kiriklikult matta, aga õpetaja ei nõustunud.

Nälj ja surm.

Punaste valitsuse ajal ei olnud mingisugust toidukraami linnast saada. Rahval raha oli — igalihel kõiksugu sorti rahasid kamalutäied taskus, aga rahaga ei saanud midagi osta. Poed olid lahti, aga riulid olid tühjad ja paljad nagu enne maailmaloomist. Ei olnud saada toidu-, riide- ega nahakraami. Ainult savist potid, kausid ja „piilupardid“ täitsid hõredalt mõned riulid. Kuid savinõude sisse polnud midagi panna.

Ainult veidi kartulaid anti mõnikord ja neidki tuli kaua sabas oodata. Punavõimu meestel ja ülematel oli toitu küllaldaselt. Rahvas aga nälgis. Elati vanadest kogudest, mida okupatsiooni raskuste peale vaatamata läbi häda oli muretsetud tagavaraks. Varsti oli suurem hulk linnakodanikke punaste korrast pettunud ja hakkas ikka kõvemini kostma nurisemine toiduainete puuduse üle. Kuid ka võimumehed ei maganud. Kes veidi kõva sõna juhtus ütleva.

see nabiti kohe kinni ja lasti siis ilma pikema jututa maha — kadus jäljetult!

Lõpupoole muutusid kinnivõtmised ja mahalaskmised massilisteks. Punaste käsi käis rindel räbalasti ja nüüd kustutati oma viha ja verejanu täiesti süütute inimeste kallal. Ei olnud palju vajagi, aitas mõnest tühisest sõnast, öeldud, kas naljaks või vaielusehoos, et täiesti süüta inimene maha lasti.

Algul viidi surmamõistetuid mahalaskmisele õhtuti kella 23.00 paiku, aga sellest saadik, kui üks mahalastavaid õhtupimeduses ära põgenes, hakati neid viima mahalaskmisele päise päeva ajal.

Mahalaskmise kohaks olid „sibiaugud“, mis nüüd kinni aetud ja mis olid Paemurru metsa ligi Joala mõisa väljal praeguse Kulgu raudteeharu lähedal. Seal lasti inimesi maha ja laibad pilluti auku. Mõnikord kästi surmamõistetuid haud valmis kaevata, lasti nad maha ja teine rühm surmamõistujaid pildus laibad hauda, kaevas ise omale kaua valmis ja kui töö tehtud, lasti maha omakaevatud hauda.

Mahalastud rööviti punaväelaste poolt peaaegu paljaks. Päeva ajal mahalaskmisele viidud läksid kahekaupa, käevartest kokku seotuna. Paljud läksid rahulikult ja mehiselt vastu oma paratamatule saatusele. Pealtvaatav publik hädaldas veel rohkem, kui mahalaskmisele viidavad, kes suitsetasid ja andsid suitsuotsa oma hauakaaslaselegi, kui sellel polnud. Kord viidi jälle vange mahalaskmisele. Üks töölisnaine nägi oma meest viidavate vangide hulgas ja hakkas nutma, kisendama ja hädaldama. Tema juurde jooksis vange saatja punaülemus Madis, paljas mõök käes. Sõimas ja ähvardas, kuid ei löönud. Mees lohutas kuidas suutis kokkuvarisevat naist.

Õppursõdurid Kalevlaste Malevas rinde läheduses ööbimas.

Teine kord oli mahalaskmisele viidavate vangide hulgas üks noor poiss, pantvang, kelle vend koolipoisina võitles Eesti väes. See nooruke kisendas kõigest jõust: „Ärge laske meid tappa! Meie oleme süütud!“

Punaste valitsuse viimaste päevade sees lasti vange maha kuulipildujaga. Nii palju oli võetud vange, et tuli rakendada masin tööle nende teise ilma saatmiseks.

Vabastajad tulevad...

Ühel päeval hakkasid püssikuulid Narva-Jõesuu poolt vinguma linna sihis. Päästjad olid lähedal. Narva-Jõesuu poolt lähenesid linnale soomlased ja Narva koolipoisid.

Punased, nähes ründamist küljelt, sattusid segadusse ja, kuigi neid oli linnas palju, rabelsid kui peata kanad ringi, tehes ettevalmistusi põgenemiseks.

Puusilla juures oli kuulda ägedat kuulipilduja raginat. Punamassid tormasid ainsale taganemiseetele — puusillale. See pidi olema hirm, mis tuhandeid punaväelasi ajas jooksa salgakese Eesti vägede eest. Punaste südametunnistus ei olnud puhas. Kartsid, et küllap nendele nüüd sama mõõduga kõik kuhjaga tagasi tasutakse.

Viimases hädas olevat Anvelt taandudes lasknud keerata oma auto puusilla peale põiki ette ja taandujate peale avatud kuulipildujatuli, mis neid veidi karastanud, kuid siis olevat marrusattunud punaväelased avanud tule oma „ülemjuhataja“ autole. Kui kuulid plaksuma hakanud, olevat äkki tee olnud puhas kui pühitud ja taandujate rida veninud sildapidi teisele jõekaldale. Küllap seal ristisigi vist ette löödi õnneliku pääsmise puhul!

Järgmisel päeval võtsid Eesti väed linna täielikult oma alla. Sissetulevaid Eesti vägesid oli vähe ja nad olid rietatud viletsalt. Osa nendest oli erariides, osa vene sinelites, ümber käevarte seotud tublisti määrdunud valged riideribad. Oli näha, et inimesed olid tulnud pikalt väsitavalt reisilt. Mõnel oli sinel või palit pealt vöörihma asemel nõorijupiga seotud kinni või sedelga rihmaga kinni nõõritud.

Riietus oli halb ja küllap kõhtki tühjavoitu, kuid meeolu oli kõigil hea: naerdi ja tehti nalja. Oli heameel, et saadakse mõne aja pärast jälle sooja tupp.

Samal päeval hakkasid

püssikuulid Jaanlinna poolt uuesti üle peade vinguma. Punased olid sealpool jõge endid veidi korraldanud ja astusid, nii öelda, nu-gatagant võitluse meie jõududega, keda need kuulid aga põrnugi ei häirinud.

Mõned linnakodanikud, kes olid tulnud välja lahingu tagajärgi vaatama, kartsid vihisevaid kuule ja pistsid jooksmas. Üks umbes 15-aastane tragi soomlane, viltsaapad jalas, rahustas rahvast: „Onklid ja tantad, ärge kartke! Ei need enam ei tule... ei tule kunagi!“

Turuplatsi ümbruses ja puusilla pool oli igalpool maas punaste laipu.

Võimude korraldusel asuti kohe mahalastuid haudadest välja kaevama. Seda toimingut oli pealtvaatama kogunenud koguke kõvaverelisi inimesi. Oli siin ju näha sääraseid jubedaid pilte, mida tavaliselt elus ei näe.

Haudade lahtivõtmise ajal olevat kostnud Paemurru metsast hüüeid: „Minge laiali!“

Sinna oli kogunenud salgake kohalikke punaseid, kes püüdsid takistada lahtikaevamise töid. Olevat visanud kaevajate poole isegi mõne käsi-granaadi, mis väljal lõhkenud. Teatati asjast linna, kust sõitsid kohale ratsasõdurid. Mets otsiti läbi, kuid kedagi ei tabatud — olid aegsasti lasknud jalga.

Haudadest ja aukudest väljavõetud ohvrid olid hirmsasti purustatud.

Väljavõetud laibad pildistati. Laipade ära-veoga oli algul raskusi — punased olid kõik hobused linnast ära viinud. Pärast saadi ikka kusagilt hobused. Laibad viidi Kreenholmi, rõivastati ja pandi puusärgikesse. Keda omaksed ära tundsid, need maeti omaste poolt, tundmatud aga maeti ametvõimude poolt Siiverti surnuaiale.

Ka langenud punaväelaste haud Pimeaias kaevati lahti. Nad maeti ka ümber Siiverti surnuaiale. Riste ei pandud.

Lahinguid Põnni ja Hürsi külade kaitsel

14. märtsil 1919.

Viljandi Kaitsepataljonil (pärastine Sakala Partisanide Pataljon) oli 14.03.1919 palavamaid lahingupäevi Munamäe ümbruses. Kui ei tunginud punased peale, siis tegime sedu meie. Kui olime punastelt mõned külad ära võtnud ja vaevalt seal valvepostid välja punnes, mõnetunnist puhkust kavatsenud, tulid punased pealetungile ja nende jõudude suure ülekaalu tõttu, olime sunnitud jälle paar-kolm kilomeetrit tagasi tõmbuma, et sealt uut pealetungi korraldada. Sel ajal sai nagu ümberlõkkamata tõsiasiaks, et vähema jõuga võib edukalt võidelda ülekaaluka vaenlase vastu ainult pealetungides, kuna aga kaitselahing peagu alati tagasitõmbumisega lõpeb. Nii siis pidime iga ebaõnnestunud kaitselahingu järel jälle pealetungi ettevõtma.

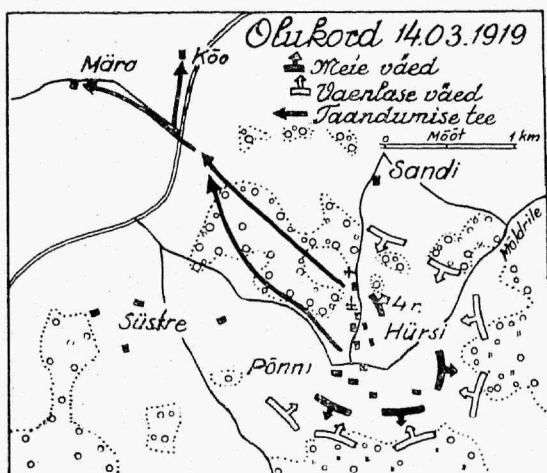
Olime vallutanud suurte jõupingutustega Süstre, Hürsi ja Põnni külad (3. ja 4. rood) ning saanud nendes mõned tunnid puhata talutubades põrandatel lamades, kui õhtuhämaruse katte all oli meile liginenud punaste tihe ja pikk ahelik ning avanud põrgulise püssi- ja kuulipildujatule. Silmapilk olid meie mehed omadel, juba ennem kindlaksmääratud kohtadel ja iga mees pani kaalule kogu oma laskeosavuse. Sihtimise suhtes olid punased meist palju paremas olukorras.

Meie ahelik asus poolringis küla veerul ja punastel paistis kõrgendikul asuv küla ja sellega ka meie aheliku asukoht enam-vähem selgelt. Seevastu aga punaste ahelik, liikudes ja

lamades madalamal pöösaste ja mälastega kaetud heinamaal, oli väga halvasti nähtav. Ainult vahetevahel võis näha, et mõnes kohas on tumedaid kogusid lumel liikumas. Osalt nende tumedate kogude liikumise, osalt püssitulede väljatuste järele võis umbkaudselt vaenlase ahelikku taibata. Selletõttu ei saanud ka korralikust sihtimisest juttugi olla, vaid tuli lasta umbkaudse sihtimisega.

Muidugi olid selle tagajärjel ka väga viletsad tabamised.

Üldiseks nähteks oli tol ajal, et meie tuli oli palju distsiplineeritum ja tabavam, kui vaenlase oma.

Peale muu teji meie olukorra raskemaks veel see asjaolu, et meie ahelik, olgugi hõredavõitu, ulatus ainult küla ühest otsast teiseni, kuna vaenlase tiheda aheliku tiivad ulatusid kaugele kahele poole. Tiibade kaitseks ei olnud meil midagi välja panna, kuna vähene meeste arv roodudes — 25—35 tüüki — ei võimaldanud mingit varu pidada ega tiibade kaitset organiseerida. Igaks juhuks, rohkem valve mõttes, oli nüüd jäetud külasse 4—5 meheline salk, seljataguste üllatuste vältimiseks. Neid mehi ei võinud sealt ka ära võtta.

Meie vastas oleva vaenlase aheliku osa jäi meie tule mõjul peatuma ja hakkas paiguti tagasigi tõmbuma, kuid neist paremale ja vasakule ulatuvad vaenlase ahelikud liikusid takistamatult edasi meie tiibade taha, tulistades meie seisukohta flankeeriva tulega ja ähvardades tungida meie seljataha. Lipn. Laatsarus'e kui kuulipildujate-meeskonna ohvitseri otseseks ülesandeks oli raske- kui kergekuulipildujatele kohad valida ja nendele tulelõigud kätte juhatada. See tehti muidugi juba enne lahingu algust, veel päevase valguse ajal ja kuulipildujad asusid kohtadele ühel ajal laskuritega. Lahingu ajal, kui oli selgunud meie tiibade ähvardav olukord, sai lipn. Laatsarus kohe kompanii üldjuhilt, J. roodu ülemalt leitn. Anga't ülesande asuda meie positsiooni vasakule tiivale, seal hoolega jälgida olukorra arenemist ja ühe k.-kuulipildujaga tagasi tõrjuda vaenlase haaret. Meie parema tiiva valve ja kaitse tehti ülesandeks lipnik Vastisson'ile.

Saanud eelnimetatud ülesande jooksis lipn. Laatsarus oma kõige usaldusväärsema k-k Madseni juurde — selle mehed olid kõige julgemad ja rahulikumad (Pedak, Reier jt.) ning neil oli ka kuulipilduja alati paremas korras: puhastatud, õlitatud ja takistuste kõrvaldamine selge. Nad võeti kaasa ja rutati vasakule tiivale. Mõõdamines teatas lipn. Laatsarus ka järgmise Maksim-kuulipilduja toimkonna ülemale, et parempoolse kuulipilduja tulelõik jääb ka tema hoolde.

Jõudnud küla vasakpoolsele servale, kohtas lipn. Laatsarus mäe veerul asuva sauna juures 4. roodu ülema k. t. lipn. Kampust, kes meeletlikult visadusega julgustas omi mehi vasakul tiival kohal püsima ja tulistama. Lipn. Kampus teatas, et vaenlase ahelik on jõudnud meie vasaku tiiva küljele ja 200—300 sammu kaugusel põõsastes tulistab meid tiivalt. Arvas, et ta kana ei suuda siin enam vastu pidada ja vaenlane lõikab meie taganemistee ära, kui ta seda juba teinud veel ei ole.

Püüti kuulatada, kui kaugelt kostab vasakul asuva vaenlase tulistamine, kuid talvise õhtu vaikuses sulas meie ja vaenlase püsside ja kuulipildujate pragin ühiseks lürmiks: kogu ümbrus

pragises ja kohises, kuuldus nagu oleks isegi üleval, pea kohal pragisenud, ning võimatu oli vahet teha, kus oli meie, kus vaenlase laskmine. Rääkimist võis kuulda ainult kõrva juures karjudeks. Ligiduses, Sandi küla suunas, pimeduses viikusid väikesed sinakad tulukesed sähvatused, mis tõendasid, et lipn. Kampuse teade ei olnud liialdatud. Lipn. Kampusel oli ka juba 9—10 mehe tuli suunatud vasakule, vaenlase tiivalõigi takistamiseks, kuid see ei suutnud arvuliselt mitmekordselt ülekaalus olevat vaenlast tagasi tõrjuda ja olukord muutus iga minutiga kriitilisemaks. Selle aja sees olid ka kergekuulipildujad töösse pandud ja tulistasid vasakul olevat vaenlase ahelikku. Asukoht ei olnud meile kuigi soodus, sest et seisime vaenlase poolse mäeveerul, kõrgemal vaenlasest ning olime siin ka vaenlase risttule all. Lipn. Laatsarus jooksis oma meestest ette ja vasakule, et meie ja vaenlase vahelises orukeses paremat laskeasendit otsida, käskides Pedakil mõne minuti pärast kuulipildujaga temale järgneda. Joosnud umbes 100 sammu edasi, oligi lipn. Laatsarus mäeveerust all madalikul, kust selgemini võis kuulda vaenlase laskeasukohti ja ka paremini näha vähe kõrgemal asuvat vaenlast valge lume foonil. Lühikese otsimise järele leidiski mingisuguse kivi, missugune osutus parajaks varjendiks kahele põlvelt laskjale. Üle pea vihisesid vaenlase kui ka meie kuulid. Siin oli leitud küll hea laskekoht ja kaitse vaenlase kuulide eest, kuid koht asus vaenlase ahelikule väga ligidal — 150—200 sammu ja sellepärast oli kahtlane, kas võib riskida kuulipildujat üksikult nii ette välja tuua. Võis juhtuda õige kergesti, et vaenlane juhust kasutades võib kuulipilduja vallutada. Lipn. Laatsaruse kõhklemise lõpetasid aga mäeveerust allajooksvad kuulipildurid, kes temale olid järgnenud käsu kohaselt. Nüüd ei olnud enam aega pikemalt kaalutleda, vaid olukord nõudis kiiret tegutsemist, sest et kuulipildujatule lakkamisel oli vaenlase ahelik alustanud lähenemist. Lipn. Laatsarus jooksis meestele vastu, juhatas kätte kõige lähema ning kardetavama koha vaenlase ahelikus. Kohe alustas ka kuulipilduja tulistamist. Kuulipildujatuli oli nähtavasti juba alguses tavaline, sest vaenlase ahelik, kes meile lähenemist alustanud, jäi peatuma. Varsti algas ka osa mehi ahelikust tagasi roomama, kuna osa kohale lamama jäi — arvatavasti surnud ja haavatud. Üsna meie ligiduses põõsastest kostis, meie kuulipilduja magasin vahetumise ajal kõlav, kuid kaeblik hää: „Pomogite, ramen.“ (Aidake, haavatud!) Imelikuna paistis see, et punased meie kuulipildujat ei tulistanud, vaid nende kuulid lendasid üle meie peade küla serval asuva meie aheliku suunas. Sealt tulistati vaenlast ka palavikulise kiirisega. Varsti aga hakati meid (vasaku tiiva kaitse-kuulipildujat) tulistama meist

vasakul — ees asuvast metsast. Selgus, et vaenlase aheliku parema tiiva osa oli jõudnud üle Põnni-Möldre tee, meie seljatagusesse metsa. Sellega olime juba peaaegu ümber piiratud. Lipn. Laatsarus juhtis oma kuulipildujatule metsa servale, kuid ka otse vastu asuvat ahelikku ei võinud hooletusse jätta, sest seal oli nähtavasti ahelikku kõvendatud ja püüti jälle edasi tungida. Kuulipilduja pidi nüüd tulistama vaheldamisi, vasakule ja ette. Kuulipilduja töötas ka suurepäraselt: ühtegi takistust ei juhtunud ja mehed olid ka nobedad padrunite magasinest vahetama. Kuulipildurid Pedak ja Reier tulistasid vaheldamisi: üks vasakule ja teine ette. Oli üks oma magasinist tühjaks lasknud, tõmbas tühja magasinist välja ja andis kuulipilduja teisele üle. Teine pani juba käes valmis oleva uue magasinist peale ja tulistas omakorda. Senikaua teine valis omale tähtsama märgi valmis ja pildus kuulipilduja rauale lund jahutamiseks; raud oli laskmisest nii palav, et lumi sulas ja auras sellel silma-

üksik oleks ehk pimeduse tõttu kahest roodust pääsenud. Vaadates seljataga asuva Põnni küla ja meie aheliku parema tiiva poole, paistis taeva foonil, et sealt jooksid mehed mäeseljandikkude mööda meie aheliku seljataha. Samas paistis silma ka ratsanik, kes tulistas, sõites meie parema tiiva seljataha. Sama tegid ka paljud jalamehed. Selgus, et ratsanik on lipn. Vastisson ja meie mehed on paremalt tiival, võib olla, ka kogu külast taganemas. Nüüd tekkis kahtlus, kas raske-kuulipilduja mehed taipasid õigel ajal omalt positsioonilt lahkuda ja kas nad suudavad läbi sügava lume kuulipildujat vedades ühes laskuritega ära minna. Oli ju raske-kuulipildujaga jooksmine sügavas lumes väga raske, kuna aga laskurid ja kergekuulipilduja mehed palju hõpsamini edasi jõudsid. Lipn. Laatsarus tegi kergekuulipildur Pedak'ile korralduse, et ta siin vasakul tiival veel vastu peaks ja kui meie aheliku vasak tiiv külast taandub, siis ka Pedak oma meestega ühes läheks. Lipn. Laatsarus jooksis

Eesti—N-Vene piirjoone äramärkimine ja okastraat-tõkete ehitamine kevadel 1920. a.

pilkselt, kuid raua vahetamiseks ei julgenud aega raisata, sest selle ajaga oleks võinud ligidal olev vaenlane jõuda meieni. Padrunikandjad laadisid samas kuulipilduja juures tühjaks lastud magasinid kohe täis, et laskemoona puuduse tõttu ei tuleks kuulipilduja tulistamisel vahet. Lipn. Laatsarus aga võttis omale märgiks meile lähemale jõudnud üksikuid punaseid. Samal ajal pidas ta hoolega ka silmas ümbrust, eriti vasakul seljatagust, et sealt ei tikutaks meile kallale. Oli ju teadmata kui kaugule seljatagusesse vaenlane jõudnud. Nii oleksime selles olukorras suutnud mõnda aega vastu pidada, võib olla, isegi vaenlase aheliku tagasi lüüa vasakul tiival. Paremal tiival kuuldusid aga „hurra“ karjumised ja laskmine jäi harvemaks. Nüüd pugus meestele juba hirm naha vahele kuna tekkis arvamine, et parem tiiv on ka ümber haaratud ja seal tekkinud käsitsivõitlus. Kuidas oleksime suutnud käsitsivõitluses mitu korda suurema vaenlase laviinile vastu panna — pealegi juhul kui olime täielikult sisse piiratud? Vast ehk mõni

aga külla, et raskekuulipilduja ülesse otsida ja tarviduse korral abistada vastulöögiandmist. Esmaste majade vahel kohtas ta 4. roodu ülemat lipn. Kampust, kes tuli jookstes paremalt poolt. Viimane teatas, punased olla juba küla parempoolses osas sees ja tema viivai ka omad mehed kohe tagasi. Ühtlasi teatas, et on näinud raskekuulipilduja toimkonda ühes teistega tagasi minevat. Nüüd ruttas lipn. Laatsarus ühes lipn. Kampusega tagasi. Kiiresti olid 4. roodu vasaku tiiva mehed koos ja kiirsammul liiguti tahapoole mäe veergu mööda järele teistele eesminejatele. Niimoodi taandunud oma endiselt positsioonilt 300—400 sammu, kuuldus et meie vasaku tiiva kaitse kergekuulipilduja (Pedak j. t.) ikka veel tulistab ega mõtlegi ära tulla. Kuna punased juba külas sees, võisid nad iga silmapilk jõuda ka küla vasakupoolsete majadeni ja sealt meie kuulipildurid seljatagant maha kõmmutada või kinni võtta. Lipn. Laatsarus jooksis neid ära kutsuma. Pooltel teel tulid temale padrunikandjad jookstes vastu teatades, et Pedak on käskinud

Kalevlaste Maleva pealikuid 1919. a. algupoolel Viru rindel S.-Zerdjankas.

neil ära tulla, kuna ise jäänud Reieriga kahekesi veel sinna punaseid tulistama. Lipn. Laatsarus viivuks seisatas, et vähe hinge tagasi tõmmata ja oodata, kas nad ei hakka tulema. Mõne minuti oodanud ja nähes, et Pedak ja Reier ikka veel tulistavad, juhtis ta nende juurele. Pedak ütles: „Nägin küll, et külast kõik taandusid, kuid siit on õige hea lasta ja punaseid jääb maha kui loogu.“ Parajasti laskis Reier ja Pedak, laetud kasset käes, tahtis selle veel tühjaks lasta. Nähes, et mehed on lahinguhoos liiga hasarti sattunud, võttis lipn. Laatsarus Reierilt kerge-kuulipilduja oma kätte ja jooksis meie taanduvatele osile järele. Nüüd lahkusid ka Pedak ja Reier omalt positsioonilt ja pidid vastutahmist alistuma punastele.

Meie 4. roodu mehed olid selle aja sees niipalju edasi jõudnud, et neid enam ei nähtud. Lipn. Laatsarus püüdis võimalikult kiiresti edasi jõu-

da, kuid Pedak ja Reier lonkisid aegapidi järele omavahel ajades laia juttu ning kätega vehkides. Lipn. Laatsaruse käsu peale tegid nad vahetevahel ka väikest jooksu. Mäenõlvaku äärel, ühe väikese metsatuka juures ootas lipn. Laatsarus neid järele. Vaheajal olid punased jõudnud juba Põnni ja Hürsi külade vahelisele mäeseljandikule ja tulistasid sealt meie taanduvaid ühikuid. Meie taandujate viimane kolmik pidi nüüd eriti hoidma silmad ja kõrvad lahti, et mitte sattuda mõne ette jõudnud punaste salga kätte. Nad hoidsid paremale, metsaservale, kuigi ka metsas võis punaseid kohata.

Pedak ei saanud enne rahu, kui pidi oma käes oleva kasseti punaste peale tühjaks laskma. Peale selle jõudsid nad vahejuhtumisteta Mära külla, kuhu 3. rood oli juba koondunud. 4. rood oli asunud Kõo külla. Lipn. Anga'lt sai lipn. Laatsarus peapesu selle eest, et ta väestast rüüplõu jäänud maha ja hiljem tulnud kohale. Temal tekkinud juba arvamine, et ta on oma kuulipilduja ja meestega jäänud punaste kätte ja temal olla selline teade juba pataljoni ülemale valmis kirjutatud. Pidavat nüüd uue ettekande tegema. Ka teised taandujad löid lahingu seljataha tunginud punaste salgaga, enne kui jõudsid oma asukohta, Mära külla.

Punased paugutasid veel kaua aega Hürsi ja eriti Süstre külade juures. Kas nad omavahel ka mõne lahingu löid või lasksid niisamuti enese julgustuseks, seda ei saadud ka hiljem selgitada.

P. K.

Bermond-Avalovi päevil Riias.

Joh. Ibrus.

1919. a. varasügisel, Bermond-Avalovi avanüüri päevil, tegi tolleaegne meie 3. diviisi ülem ja Lõuniarinde juhataja kindral E. Pödder sõidu Riiga. Sellal viibisid Riias meie soomusrongid „Kapten Irv“ ja nr. 2., millised olid saadetud lätlastele abiks Bermonditi vastu. Kindral E. Pödderi sõit oli ühenduses eelnimetatud löögüksuste inspeksiooniga.

Selle sõidu tegid kindraliga kaasa peale tema lähemate kaastöölise, polkovnik Reek'i j. t., ka

salkkond ajakirjanikke ja 10 meest Viljandi Kooliõpilaste Pataljoni 2. roodust kahe kergekuulipildujaga.

Nende ridade kirjutajal oli juhus sattuda selle 10-mehelise salga koosseisu ja allpool olgu mõningate ridadega meenutatud see retk, nagu ta tollal paistis lihtsõduri silmle, olles ühtlasi omapäraseks vahelduspallaks neile kümnele noorurile, kellele oli õnneks ja tervitusväärseks iga vähimgi liikumine vastukaaluks võrdlemisi iga-

vale garnisonielule, mis tollel ajajärgul oli neile osaks langenud. Samal ajal pakkus huvi ja köiditas enesetunnet meie populaarsema väejuhi otseses käsutuses viibimine, seda enam, et kindral E. Pödder kooliõpilasi — „junnore“, nagu ta neid nimetas — kohtles isalikult. Teisest küljest võiks tolle retke meenutamine valgustada mõndki inimlikku joont kadunud väejuhi isikust.

*

Viljandi Kooliõpilaste Pataljoni 2. rood viibis 1919. a. sügisest-suve ja sügisel Valgas 3. diviisi ülema otseses käsutuses, pataljoni staap ja teised allüksused viibisid Viljandis ja Viljandi maal, kuna tollal kooliõpilasist koosnevad väeosad olid üldisest otsekohestest sõjategevusest tagasi tõmmatud. Rood asus toleaeagses Vladimiri (praegu Kuperjanovi) tänaval uues reaalkooli hoones, mis tollal oli alles valmis ehitamata.

Ei saa öelda, et elu Valgas oleks tollal olnud eriti igav. Linnas valitses vilgas elu seal paiknevate rohkearvuliste väeosade tõttu, pealegi ei olnud teenistuskohustused rasked. Millised õieti olid meie ülesanded diviisiülema otseses käsutuses viibimisega, seda me tollal ei teadnud ega juurelnudki selle kallal. Väliselt elasime lausa härrasmehe elu ja sellest oli küllalt. Õppustel käisime Luke platsil ainult hommikupooliti, õhtupoolikud olid vabad, muidugi neile, kes ei olnud toimkonnas. Ja toimkonna ülesandeid tuli täita ainult oma väeosa piirides. Nii siis veeresid need jumala päevakesed „Sõdurite Kodus“ saiasöömisega, kinoskäimisega ja mõne muu süütut laadi meelelahutusega.

Oli siiski hetki, kus kooliõpilasi vajati mõneks eriülesandeks, olgu siis, et metsavennad, n.n. „rohelised“ endid kusagil Lätimaa sees liiga innukalt liigutasid, või toimus mõni sellelaadne retk rindele, nagu see allpool kirjeldatud. Sellised eriülesanded, roodu žargoonis „sõjalised proovireisid“, äratasid, roodus suurt huvi ja neist osavõtuks löödi suuremaid sõnalahinguid isegi lähimate sõprade vahel, sest igaüks ihkab vaheldust, seda enam 16—18-aastane poiss, kes sattunud sõjaõhkkonda.

Ja sellised asjad tulid alati järsku, nagu väiksel selgest taevast.

Mäletan — see oli õhtul kella 10 paiku, — tulin kõige igapäevasemas meeleolus kinnost kui roodu korrupidaja tuli uksele vastu ja ütles:

„Mine rooduülema juure. Ta otsib sind.“

Pöördusin ringi, sest päris loomulikult mul tekkis arvamine, et roodu ülem on sellisel tunnil oma korteris, aga korrapidaja lisas juure:

„Ta on siin, kantseleis.“

Läksin kantseleisse, lõin kotsad kokku ja teatasin, et olen kohal.

Rooduülem leitnant Sepp vaatles mind hetke mõttikult.

„Teil tuleb sõita Riiga,“ ütles ta siis, ja kui ma olin pomisenud määrustiku kohase vastuse, lisas ta heatahtlikult: „On teil midagi selle vastu?“

Muidugi ta nägi juba mu muhelevast näost, kuidas asi oli.

„Kuulute kindral Pödderi isiklikku käsutusse,“ jatkas rooduülem instruksioone. „Valite endale üheksa meest, võtate toidumoonna kolmeks päevaks, lähete kahe tunni pärast jaama, leiate kindrali ja esinete temale. On kõik selge?“

„Just nii, härra leitnant,“ raporteerisin.

Rooduülem laskus laua juure toolile, see tähendas, et ametlik osa oli lõppenud. Eelseisvast sõidust ei teadnud ka rooduülem lähemalt, aga see ei olnud tähtiski. Peaasi, et ees seisis midagi, mis ei olnud igapäevane.

Meeskonna koostamisega oli täbar lugu. Jutt eelseisvast sõidust oli kasarmus levinud kullutule ja igaüks tahtis kaasa tulla, ükskõik millise hinna eest. Oli sekeldamist, vandumist ja söimlemist, ja nagu tavaliselt elus, löid aktiivsemad end läbi. Juhtus isegi nii, et üks kooliülemadest pressis enese meeskonna koosseisu nagaani abil.

Ta tõi välja oma nagaani, mille trummel sisaldas kaks padrunit ja seletas väga veenvalt, et niisuguse komando ülem peab peale muu ilmingimata olema varustatud ka relvovriga. Ja kuna minul ei olevat ei isiklikku ega kroonu re-

Eesti-N.-Vene rahulepingu põhjal N.-Venelt saadud kulla transporteerimine Eesti Panka.

volvrit, siis tema loovutaks mulle meeeldi oma surmariista, kuid selle eest pidavat ma tema võtma meeskonna koosseisu.

Argument oli tugev ja koolivend viis oma tahtmise läbi.

Paar tundi kulusid lennul ettevalmistuseks ja saanud pikkade nägudega majajääjailt mõned mokaotsalised lahkumissõnad, marssisime läbi kottpimedada jaheduse Valga jaama.

Siin oli tavaline öine liikumine, segunesime sellesse ja arutasime omavahel, kuidas leida kindralit. Kõige rohkem oli see muidugi minu ülesanne, sellepärast nuuskisin kogu jaamahoone läbi, ent kusagil ei silmanud hästituntud nägu. Lähemalt mulle polnud öeldud, kust võin leida kindralit.

Lõpuks tulin mõttele, et jaamakomandant peaks selliseist asjast kõige paremini teadma.

Otsisin ühest kõrvalisemast hoonest üles jaamakomandandi, lõin jälle kontsad kokku ja teatasin, et soovin leida kindralit.

Jaamakomandandi informatsioon ei olnud vist ka kuigi põjalik, sest ta vahtis mind üllatusega, ilmsesti endalt küsides, mida võib olla ühel piimahabemega sõduril tegemist otsekohe diviisi-ülemlaga. Aga niipalju ta mulle siiski teatas, et ootab kindralit sinnasamasse iga hetk.

Vaevalt jõudsin kaaslastega jaamahoonest, kuhu nad olin jätnud, uuesti tagasi komandanturi, kui väljas kuuldus kannuste kõlminat, üks lükati pärani ja avausele ilmus kindral E. Põderi iseloomulik kuju.

Ootasin kuni jaamakomandant oli teinud mis vaja, siis tegin minagi oma esinemise. Loomulikult olin ähmi täis, kuid siiski raporteerisin kaunis lodusalt, et härra kindral, allohvitser see ja see, sellest ja sellest väeosast, on ilmunud üheksa mehega teie käsutusse.

Kindral vaatles muheleval ilmel meie rivi, ütles siis „tervist juniorid“, ja sai raksuva vastuse. Siis ta küsis, kas meil on ka toitu kaasas.

„Kolmeks päevaks, härra kindral!“

„Noh, seda on veidi palju, aga olgu pealegi,“ tähendas kindral ja pöördus jaamakomandandi poole.

Mõne hetke pärast sammus jaamaesiselt läbi suurem seltskond eesotsas kindraliga, rongkäigu lõpus kümme „junnori“ maadevallutajalikul ilmel. Tagavararoobastel seisis rong, mis koosnes vedurist, ühest 2. klassi ja ühest kaubavagunist. See oligi, millega me pidime sõitma.

*

Öine sõit Valgast Riiga ei pakkunud midagi eriliselt huvitavat.

Vagunirataste monotoonne mürtsumine, akna taga pilkane pimedus. Vestlusest kaaslastegagi ei ole jäänud midagi meele. Olime viiekesi vaguni otsmises kupees, kaasas üks kuulipilduja.

Ülejäänud viis meest teise kuulipildujaga olid teises vaguni otsas. Vahelmisest vaguni osast kuuldus, jutukõminat, aga see vaibus varsti, andes maad öörahule. Tukkusime meegi, peale ühe, kes pidi järjekordselt olema ärkvel. Vahetevahel virgudes mõtlesime, mis peaks ootama meid homme. Meeleldi oleks tahtnud silmata tuttavaid kohti Võnnu ümbruses, kus olime viibinud Landeswehri päevil, aga kui vaguniaknaist hakkas juba sisse tungima hommikune hämarus, oli Võnnu koos oma ümbrusega juba kaugel selja taga.

Hommik tuli ilus. Külma, aga läbipaistvalt selge. Libises mööda võõras maastik, mis siiski tundus kodusena oma metsatukkadega ja põldudega. See oli ju sama, mis kodumaalgi. Hommikuga ühes tuli tuju ja loole tukkumisele järgnes tavaline lõõpimine, millest noil päevil ei olnud kunagi puudust. Kui meie meeoleu oli juba tõusmas haripunkti, ragises korraka kupeeüks ja avausele ilmus kindral. Tõmbusime sirgu, aga kindral tegi tõrjuva liigutuse, käskis meil istuda ja läks pesemisruumi. Hingasime kergendatult, sest olime arvanud, et kindrali ilmumine oli tingitud meie liig „kõvast“ kõnest.

Ma ei mäleta, kas rong teel peatus, aga meile näis, et esimese peatuse ta tegi Riia Aleksandri-Väravais, (praegu Zemitan). See on peatusjaam enne Riia peajaama.

Siia kuuldus juba sõja hingust. Karges hommikuõhus kajas aegajalt suurtükkipauke, kusagil kaugel podisesid monotoonset kuulipildujad. Majade vahel oli suurtükkipaukudel mitmekordne kaja. Teel peajaama sõitsime mööda meie soomusrongidest. Nende suurtükiplatvormidel haugusid suurtükid, samal ajal vagunite kõrval soomusronglased tegid hommikutualetti, nagu poleks midagi juhtunud. Pool Riiga pidi olema bermondlaste käes, kuid sellest hoolimata näis siinpool Düünat elu käivat tavalist rada. Inimesed askeldasid täiesti asjalikkude nägudega, naised kõndisid korvidega ja peajaama perronil ruttav naisametnik edvistas möödaminejatega, nagu oleks ta kusagil supelrannas. Ainult purustatud aknaid ja klaasikilde oli kõikjal, aegajalt kõmatasid soomusrongidelt paugud ja mürsud lendasid heleda huilgamisega üle peajaama kuhugi kaugesse. Seal kaugel kostis prahvatust ja see sünge kontsert ei lubanud unustada karmi tõelisust.

*

On sööbunud mällu rida katkendlikke pilte tollest päevast Riias.

Kindral ühes saatjatega lahkus rongilt kohe selle päralejõudmisel. Ja siis korraka osutusin „kindrali rongis“ nagu selle juba olime jõudnud ristida, ihuüksinda, kui mitte arvestada veduri-juhti, kes seisis veduri kõrval ja vestles ühe läti raudteeametnikuga. Kõik mu vahvad

„musketaärid“ olid valgunud laiaili, nagu vesi paisu tagant — muidugi mitte päris korravastaselt. Rongi komandant, kelle nime ma ei mäleta, oli öelnud, et ühest valvurist rongi juures piisab ja et meil pole muid ülesandeid peale selle ja veel, muretseda ühe roopaseadja abiga, kellega juba kõneldud, paar naist, kes koristaks vaguni ja kiitaks selle soojaks. Ilm oli juba võrdlemisi jahe. Nojah, mu kaaslasel olid korruga leidnud, et neil Riias tungivaid asjaõendusid. Ühel koguni pidi siin olema sugulasi. Ja nii näiski kõige loomulikum, et mina sobin kõige paremini esimese vahetuse rongivalvuriks. Oli mul selle vastu mis oli, aga maksis siis võõras linnas pahandama hakata. Pealegi tundsin, et minul oli veidi rohkem vastutust kui kaaslasil.

Otsisin üles selle varennimetatud roopaseadja, kes endise vene ametnikuna kõneles ladusalt vene keelt ja tegin sellele selgeks, et kindrali vagun peab hiilgama nagu pühadekink.

Roopaseadja lubas selle asja korraldada, hõikas midagi läti keeles kahele naisele, kes askeeldasid eemal ja siis arenes meie vahel sõbralik jutt, nagu see sobiv naabritele.

Mees oli koledasti uudishimulik. Kõigepealt ta tahtis teada, millal sakslased minema aetakse ja millal lõpeb sõda. Siis ta huvitus sellest, kes olid need inimesed, eriti see vurrudega sõjamees, kes sõitsid selle rongiga ja mis on neil Riias õiendamist. Vastasin niipalju kui pidasin võimalikuks, aga mu vastused ei rahuldanud kaasvestlejat. Olid liig tagasihoidlikud ja üldisõnalised. Ta ütles mulle seda otsekohe ja lisan juure, et mul ei maksvat teda umbusaldada. Nagu vastutasuks mu umbusaldusele ta muutus eriti sõnaohtraks, tegi laia viipe suurte hoonete suunas ja sõnas:

„Seal on suhkrut... Seal on jahu... Viige ära, ärge jätke sakslasile!“

Olen tänapäevani kahelnud, kas see mees oli puhastverd lätlane.

*

Ka hirmu tundsin tollel päeval, päris tõsiselt hirmu.

Nõjatusin avatud vaguni aknale, sest kohusetundlikud läti naised olid vaguni kütanud liiga soojaks. Korruga paiskus lahti jaamahoonest perroonile viiv uks ja perroonile hüppas saksa

Grupp esimestena 1. veebr. 1919. a. Võrru sissemarssinud Tallinna Kaitsepataljoni sõdureid.

ohvitseri mundris mees, püss käes ja jooksis „kindrali rongi“ poole.

Vahtisin meest kui lummutust ja külmad judinad jooksid üle selja. Selline munder — see tähendas vaenlast. Aga kuidas ta sattus siia?

Jäin siiski paigale, sest mehel ei paistnud olevat kurje kavatsusi. Ta vaid jooksis lõõtsutades ja kui ta jõudis lähemale, nägin üle sinelikaeluse paistvat läti ohvitseri eraldusmärke. Alles siis tuli mulle meele, et üks läti väeosa kandvat saksa mundrit.

Ohvitser tuli vaguni juure, vastas viisakalt mu tervitusele ja küsis vene keeles, kas „general Peder“ olevat siin. Vastasin, et kindralit siin ei ole.

„Kus ta siis asub?“ jatkas ohvitser pärimist.

„Seda ma ei tea.“

Sellega lõppes jutuajamin, ohvitser mõtles hetke ja ruttas siis kiiresti minema.

*

Ometi kord jõudis lõpule minu valvekord „kindrali rongil“, sest osa poisse tuli linnast tagasi. Avanes mullegi võimalus veidi tutvuda naabrite pealinnaga.

Nagu võis märgata juba sissesõidul, ei lasknud Riia end sõjast eksitada. Jaamas ja jaamaesisel platsil käis elu tavalist rada. Bermondlaste patareid, nagu võis märgata, otsisid meie soomusrongide asukohti, kuid nende „saadetised“ lõhkesid kusagil kaugel majade vahel. Iga prahvatuse järgi vaatasid ruttavad inime-

sed ringi ja jätkasid siis teed. Aegajalt kõlasisid soomusrongidelt mürtsatused ja granaadid lendasid huilgades üle linna. Sel päeval ainult üks bermondlaste pomm sattus jaamaesisele platsile ja tappis ühe saianaise.

Asusime kolmekesi jaamast teele ilma mingi kindla sihita, sest linn oli meile täiesti võõras. Jaamahoone lähedal sattusime omapärasele stseenile.

Otsustasime kõigepealt minna vaatama üle Düüna viivat suurt raudteesilda. Meile näis, et kõige otsem tee sinna on jaama juurest üles kõrgele raudteetammile ja sealt edasi kuni sillani. Hakkasime ronima raudteetammilt alt läbiviiva viadukti kõrvalt üles tammile. Seejuures äratas meie tähelepanu silmatorkavate heebreamehe tunnustega mees, kes tuli viadukti alt, nirgi-, tõhu- ja jänesenahkade pundar seljas ja ilmselt kavatsedes minna üle platsi. Samal hetkel kõlas soomusrongilt suurtükipauk ja kohe seejärgi granaadi huilgamine. Majade vahel kõigel sellel oli mitmekordne kaja. Juut tegi ilusa hüppe õhku, pöördus siis välgukiirusel ja lidus viadukti alla tagasi. Siin ta kuulatas teraselt, vaatas viadukti ääre alt taeva poole ja kui kõik jäi rahuilukuks, julges uuesti jätkata teed. Vaevalt oli ta saanud kuus-seitse sammu viadukti alt välja, kui uuesti kõmatas pauk ja juut lidus viadukti alla tagasi.

Seitse korda lidus juut ikka jälle viadukti alla tagasi, kaheksandal korral jõudis veidi kaugemale, nii et kui kõmatas pauk, ta nähtavasti arvestas, et viadukt on liiga kaugel ja pistis kõigest jõust jooksma siselinna suunas.

Raudteesilda me nägime, ka seda, et ta keskmine osa oli üles tõmmatud, aga rohkem ei olnud aega vaadata, sest bermondlaste kuule hakkas liig ohtrasti meie ümber kiunuma. Võib-olla oli märgatud meie liikumist kõrgel raudteetammil.

Linnas ei leidunud midagi erilist. Linn oli nagu linn ikka, rahvas nagu olime näinud Eestiski. Torkas silma sõjaväelaste rohkus. Kauplused olid avatud. Siin-seal võis näha ka Eesti sõdureid. Kui mitte suurtükkide haukumine ja kuulipildujate monotoonne ragin, oleks võinud arvata, et siin elatakse kõige igapäevasemat elu.

*

Bermonditi seisukohtade poolt ilmus järsku taevasinasse lennuk ja hakkas tiirlema jaama kohal.

„Nüüd tuleb pomme,“ tähendas üks mu kaaslasist.

„Lori!“ ütles teine. „Nägid, Bermonditi poolt tulistati teda. See on läti lennuk.“

Lennuk oli aga nii kõrgel, et selle eraldusmärke polnud näha. Varsti haugatasid ka soomusrongide suurtükkid ja lennuki lähedusse tek-

kisid valged šrapnellipilvekesed. Siis laskus lennuk madalamale ja nüüd võis selgesti näha ta tiibade all läti lipuvärve.

Lennuk kaldus uuesti Bermonditi seisukohtade poole, šrapnelli pilvekesed ta ümber.

*

Jaamas äratas tähelepanu keegi inglise ohvitser, kellel oli kaasas daam. Nad nähtavasti ootasid kedagi või midagi.

Daam külmetas hirmsasti oma õhukeses palitus, sellepärast käis ohvitser „kindrali rongi“ juures küsimas, kas daami ei saaks paigutada vagunisse. Seletasin, et tunnen kaasa, kuid mulle on antud käsk mitte kedagi rongile lasta. Ohvitser mõistis, et kui sõdurile on antud käsk, siis peab ta seda täitma ja eemaldus viisakalt.

Hale oli näha seda daami külmetamas, aga midagi ei olnud parata. Oleksin meeleldi pakunud temale oma sineli, aga selle olin hommikul laenanud ühele ajakirjanikule, kes läks ühes kindraliga linna. Nüüd lõgistasin isegi hambaid.

Õhtul, kui kindral oma saatjaskonnaga jõudis tagasi rongile, teatasin rongi komandandile inglasest. Selgus, et inglane tahtis sõita Valka ja ta võetigi rongile. Pärast kuulsin, see olnud kolonel Tallentsi adjutant. Kas ta seda oli, seda ma ei tea.

*

Enne ärasõitu oli mul veel rohkesti muret.

Asi arenes sinnamaale, et kindral oma saatjaskonnaga oli rongil, sõit pidi kõigi tunnuste kohaselt varsti lahti minema, aga mul oli üks „musketäär“ jäljetult kadunud. Oli läinud linna ja polnud seni veel tagasi tulnud. Võib-olla eksis võõras linnas, võib-olla oli juhtunud temaga midagi halvemat. Ja minu süda valutas hirmsasti. Mida ütlen rooduülemale Valgas?

Ei aidanud muu nõu, kui teatasin asjast rongi komandandile.

„Katsun ärasõiduga veidi viivitada,“ ütles see. „Paha lugu. Aga teate, et viivitamine ei olene ainult minust.“

Siis viimasel minutil, kui mul juba olid kopsud-maksad segamini, tuli too sell lõõtsutades.

„Kus sa ometi logeesid?“ küsisin.

„Käisin sahariini ostmas — odavasti sain,“ vastas „musketäär“.

Sõit läks lahti, aga esimene jaamavahe oli õige lühike. Ühe meie soomusrongi kõrval peatas rong ja veidi aega pärast peatust hakkas soomusrongil „kõnelema“ üks suuremaid riistapuid, suurem, kui need, mis päeva jooksul olid pommitanud bermondlaste seisukohti. Selle riistapuu võimsate mürtsatuste saatel hakkaski „kindrali rong“ vaikselt liikuma ja mõne aja pärast polnud kuulda midagi peale vagunirataste

monotoonse mürtsumise. Polkovnik Reek, kelle kõrvu oli nähtavasti ulatunud lugu sellest sahariniostjast, käis küsimas, kas koolipoisid on ikka rongil. Andsin talle rahuldava vastuse.

*

On meele jäänud veel üks episood.

Kui peatusime soomusrongi kõrval ja selle suurtükk alustas kontserti, ragises korraga kupeeüks ja meeskonna kupeesse ilmus kindral. Ta seisatas hetke kupeeakna juures, sest siit võis paremini näha tulistamist.

Siis pöördus kindral minu poole, olin end juba ammu nii pikaks venitanud kui andis.

„Eestlased on rahvusvahelised kuradid,“ lausus kindral muheda näoga. „Kellele peksa vaja, sellele annavad. Eks ole nii, junnor?“

Vastasin nagu kord ja kohus.

Siis kobas kindral taskuid ja hetke pärast küsis:

„Kas oskate keerata pahvlenderit, junnor?“

„Just nii, oskan.“

Kindral tõi nähtavale paberi ja hakkas otsima tubakat.

Agas enne võtsin südame rindu, mul oli taskus karp inglise sigarette.

„Kas tohin, härra kindral, pakkuda sigaretti?“

Kindral mõtiskles hetke, vaatas läbi prilliklaaside mulle tõsiselt silmi ja sõnas:

„See on õige demokraatlik kord: kindralil on pahvlender ja sõduril sigarett.“

Ta hakkas naerma ja minugi tuju muutus korraga haruldaselt heaks.

Eesti rahvusväeosad Eesti iseseisvuse väljakuulutamisel.

Kolonelleitnant O. Kurvits VR 1/3.

Ehkki Saksa okupatsioonivägede tuleku hädaoht pikemat aega, nii öelda, hõljus õhus ja seda ette aimati, tabas see Eesti riiklik-rahvuslikke väeosi siiski väga ootamatult. Sellepärast puudus nende teotsemise kohta üldkorraldus ja igalpool toimiti kohapealse äranägemise järele. Üldiselt kõikjal osa mehi lahkus väeosadest, osa jäi kohale. Selleks oli antud täieline vabadus. Väeosad aga jäid alles, välja arvatud Eesti Tagavarapataljon Tartus, kes otsustati likvideerida pataljoni juhatuse ja Tartu Linnavalitsuse otsusega, kes Saksa vägede sissetuleku eel esindas kohapeal ka kõrgemat riiklikku võimu.

Ka sakslaste suhtumine Eesti väeosadesse oli mitmesugune, üldiselt Põhja-Eestis, Saksa 68 armeekorpusse tegevuspiirkonnas sõbralikum kui Lõuna-Eestis, Saksa 60. armeekorpusse tegevuspiirkonnas, millise vahe suhtumise põhjustasid Eesti väeosad osalt ka ise, sundides võrdlemisi väikearvulisi Saksa väeosi respektseerima, tunnustama ennast. Nii 1. Eesti polgul jäid kätte relvadki, Tartus Eesti Tagavarapataljonis vangistati, olgugi ainult mõneks päevaks, kõik pataljoni ohvitserid ja viidi Valka.

Eriti sündmus- ja tulemusterikas ning huvipakkuv tohiks olla 1. Eesti polgu tegevus

noil ajaloolistel päevadel. Nimetatud polk teatavasti asus positsioonil, ranniku kaitsel Haapsalu piirkonnas, kusjuures tal eelpositiid olid ka Virtsus. Nii oli 1. Eesti polk Eesti väeosadest ainus, kel Saksa vägedega oli otsene kontakt ja selle tõttu tuli tal ka esimesena teha sakslastega tegemist ja etendada suurt osa Eesti iseseisvuse väljakuulutamisel.

1. Eesti polgu eriülesandeks oli hoolas järelvalve Saksa vägede tegevuse ja kavatsuste üle Eesti saartel, et iga kahtlustekitavast liikumisest kohe teatada Tallinna. Meie juhtivad tegelased olid nimelt asunud vahepeal põhimõttelisele seisukohale, et Eesti iseseisvus tuleb välja kuulutada. Enamlaste terrori tõttu puudus selleks aga võimalus, kuid igal juhul pidi see sündima enne maa okupeerimist.

Veebruarikuu algul tabas polgu patrull Tallinna—Haapsalu vahelises raudteerongis 3 sakslaste delegaati, kes olid teel Eesti saartele, et üle anda allkirjadega palvekirju Saksa okupatsioonivägede maale tuleku kohta.

Veebruari keskpaiku saadi polgus juba andmeid hiidlastelt, et sakslased valmistuvad saartel pikemaks rännakuks. Ja ei möödunudki kuigipalju aega, kui polgu valvepostid 19. veebruaril võisid juba teatada

sakslaste Eesti mandrile tulekust Virtsus. Sellest oli vaja kiiremas korras teatada Tallinna, et veel jõutaks astuda samme Eesti iseseisvuse väljakuulutamiseks ja Eesti Maanõukogu Vanematekogu Haapsallu tulekuks. Et telegraf oli enamlaste käes, siis õnnestus teate saatmine ainult Haapsalus asuvalt Vene raudteeroodult pooliti ähvardustega, pooliti kavalusega võetud veduril. Sel sammul oli aga väga suur tähtsus, sest enamlasted, et tähelepanematult evakueeruda maalt, varjasid elanikkude eest Saksa vägede maale tulekut.

Haapsalusse tulid Saksa väed 20. veebr., kuid veel 22. veebr. ilmunud „Tallinna Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu Teatajas“ teatati ametlikult:

„Kõik senised teated Saksa dessandist ja selle edasilükkumisest Risti sihis on tänini tulnud ainult üheks üraandliku 1. Eesti polgu staabi kaudu, mille tõttu need suurt kahtlust tekitavad. Kuni eilse päevani teistest allikatest sakslaste pealtnägijast Tallinna sihis mingisuguseid teateid saadud ei ole. Nõnda siis selgub, et sakslased ei ole mitte ilmsiks tulnud Virtsus, vaid Haapsalus, Eesti valgekaartlaste näol.“

Sama lehe järgnevas numbris, 23. veebr., valetatakse jultunult, et sakslaste pealtnägijast Tallinna peale on osutunud 1. Eesti polgu staabi alatuks provokatsiooniks. Valgekaart aga mitte sakslased avaldavat tegevust. Nimetatud valgekaardi salk seisvat koos 1. Eesti polgu sõdureist, kes olevat eesti kodanluse teenistusse hakanud — saadud juudase raha eest.

Eesti enamlaste häälkandja „Tööline“ omalt poolt kordas seda versiooni ja kirjutab räuskavalt:

„Kõik teated sakslaste maale tulekust ja Risti peale edasilükkumisest on välja läinud 1. Eesti polgu mustasajalisest staabist. . . Ei ole kahtlust, et Eesti töörahva valitsus selle nurjatuma provokatsiooni vastu kõige armuheimata valjusega peab välja astuma. Eesti töörahvas üle maa peab kõik jõu kokku võtma, et seda Haapsalu mustasajalist kontrrevolutsiooni pesa põhjani ära hävitada.“

Ja saadetigi siis valeteadetega eksiteele viidud punakaart Tallinnast 1. Eesti polgu vastu. Punakaart 23. veebr. omaks suureks üllatuseks leidis aga Keilas sakslased ees ja sai seal lahingus väga suurte kaotuste osaliseks.

Samal ajal, kus kodanikke nii jultunult peteti ja nn. „Tallinna Merekindluse Kolleegium“, kes juhtis kindluse kaitsmist, püüdis kõik teha, et 1. Eesti polk alustaks sakslaste vastu sõjategevust ja seega aitaks pikendada nende valitsemisiga. Teisi võitluskõlblikke väeosi enam käsutada polnud. Seda oli muuseas avalikult toonitanud

ka kindluse komandant kindral Izmestjev 13. veebr., samuti oli ta 18. veebr. teatanud Vene sõjavägede ülemjuhatajale lipnik Kröleknole, et tal peale 1. Eesti polgu ühtki lahingvõimelist üksust enam ei ole.

Antigi siis 1. Eesti polgule käsk asuda positsioonile Risti jaama juures, et tõkestada seal sakslaste edasitungi. Muidugi ei mõeldudki polgus selle absurdse korralduse täitmisele. Polgu ülem polk. E. Pödder tähendas telefonikõnes Täidesaatva Komitee esimehele Anveltile, et ta vastupanu asemel kavatses kiiremas korras jõuda Tallinna, et seal korda maksma panna. Ühtlasi ei jätnud polk. E. Pödder muidugi juhus kasutamata meelde tuletada enamlaste eitava suhtumist ja hoolimata vastutõttamist eesti rahvusväeosadele, kellelt nüüd aga hädahoju puhul loodeti ja taheti saada kaitset.

20. veebr. vangistas 1. Eesti polk Haapsalus enamlaste kohapealsed komissarid Treufeldti ja Jaanuse ning veel mõned silmapaistvamad punaste tegelased. Samuti võeti relvad käest ühelt Vormsi saarelt taanduvalt Vene väeosalt. Samal päeval pöördus Anvelt veel korra telefoni teel polk. E. Pödderi poole, järele pärides, kas vastab tõele, et polgus puhkenud enamlastevastane mäss.

Polk. E. Pödderi vastus oli: „Polgus on kõik vaikne. Polk alistub mulle kui polgu ülemale ja ohvitserkonnale, Jaanuse ja Treufeldti vangistamiseks andsin mina käsu. Treufeldt ongi juba vangistatud. Kuidas aga Jaanusega lood, praegu veel ei tea öelda; arvesse võttes aga polgus valitsevat distsipliini, arvan võimaliku olevat teie uudishimu ka selles küsimuses varsti jaatavalt võima rahuldada.“

Polk. E. Pödderi vastus oli pilkav, nii et Jaan Anvelt paremaks arvas kõnelust lõpetada. Enamlaste vihal 1. Eesti polgu vastu polnud kõige selle tagajärjel enam piire ja järjest ülbemaid ähvardusi langes 1. Eesti polgu aadressil.

Õo vastu 21. veebruarit möödus 1. Eesti polgul Haapsalus pinevas meeleolus ja ärevas ootuses. Sündmuste kohta Tallinnas valitses täielik teadmatus. Tehti mitmesuguseid oletusi. Tulipunktiks oli muidugi küsimus — kuidas on lugu Eesti iseseisvusega? Kas suudeti see avalikult välja kuulutada, või mitte. Vastus jäi saamata. Maanõukogu Vanematekogu esindajate kohalejõudmisse kadus lootus. 1. Eesti polk oli lahutatud muust maailmast, jäänud teotsema omaette, iseseisvalt, meie kodumaa ühel sündmus- ja vastutusrikkamal ajajärgul, mil iga vär-

samm võis kaasa tuua saatuslikke tagajärgi. Polk. E. Pödder korraldas vanemate ohvitseride nõupidamise, mil jõuti ühemeelsele otsusele, — vaatamata sellele, mis sündinud vahepeal Tallinnas, esindada Eesti iseseisva riigina ja l. Eesti polku selle riigi erapooletu sõjaväena.

21. veebr. hommikul, umbes kella 8 paiku jõudsid Saksa eelväed Haapsallu. Kolonni juhiks oli major Steffens, jahe ja asjalik sõjamees. Polk. E. Pödder deklareeris major Steffensile, et Eesti on kuulutanud ennast iseseisvaks riigiks ja peab Vene ja Saksa vahelises sõjas kindlat erapooletust. Vastavalt sellele on toimunud ka l. Eesti polk, mitte avaldades Saksa vägede vastu vaenulist tegevust. Polk. E. Pödder avaldas ühtlasi lootust, et Eesti iseseisvus ja erapooletus leiab tarvilikku respekterimist, tunnustamist. Major Steffens tähendas, et tema kui sõjamees ei ole volitatud poliitilisi läbirääkimisi pidama, kuid lühikese kõhklemise peale oli nõus alla kirjutama lepingule, milles ühelt poolt l. Eesti polk töötas sakslaste vastu vaenulist tegevust mitte alata, sakslased omakorda jälle kindlustasid l. Eesti polgule relvade kättejäämise. Leping kirjutati alla kahes eksemplaris, millest üks jäi polk. E. Pödderi kätte ja on praegu huvitava ajaloolise ürikuna hoiul meie Sõjaarhiivis.

Pärast lepingu allakirjutamist major Steffens tegi polgule ettepaneku nendega kaasa marssida Tallinna peale. Polk. E. Pödder ütles sellest ära, kuna tal puuduvat selleks oma Valitsuselt vastav volitus, ja lisas juurde: „Kui aga valitsus käsib, marsin oma polguga kas või Moskva.“

Nii pandi Eesti iseseisvus Haapsalus tegelikult maksma enne selle vormiliku väljakuulutamist. Sakslased marssisid kohe edasi, jättes Haapsalu garnisoniks ainult väikse salga sõdureid, eesotsas komandandiga. Kõik administratiiv-võim jäi kohapeal l. Eesti polgu ülema kätte. Haapsalu oli ka nüüd nagu riik omaette.

Mõni päev hiljem arenesid otsustavad ja tähtsad sündmused ka Tallinnas. 24. veebr. kuulutati välja Eesti iseseisvus, loodi Eesti Päästekomitee ja Ajutine Valitsus. Võim läks üle Eesti sõjaväelaste ja

„Omakaitse“ kätte, Vene sõdurid-madrused suruti linnast välja merele, Vene sõjalaevadele. Sinna asusid ka eesti enamlased. Tallinn suudeti sealjuures päästa õhulaskmise hädahohust, milleks lipnik Krölenko oli andnud juba käsu. Eesti iseseisvus väljakuulutamise teostus ka teistes linnades — Pärnus, Viljandis, Paides ja mujal. Igal pool olid Eesti rahvusväeosad väga aktiivselt, suure vaimustusega ja innuga tegevad.

Eesti Päästekomitee avaldas üleskutse Eesti rahvale ja Eesti sõjaväele, milles märgitakse Eesti sõjaväe kohta:

„Et Eesti Vabariik iseseisvuse manifestis end käesolevas sõjas on kuulutanud erapooletuks, siis ei tohi Eesti Sõjavägi ega ükski Eesti kodanik Vene-Saksa sõjast milgil viisil osa võtta. Vene rahvakomissaride mobilisatsiooni käsu kuulutamine Eestis tühjaks ja maksusetaks.“

Eesti Ajutise Valitsuse avaliku tegevuse iga oli seekord aga üürrike. Saksa väed lähenesid Tallinnale. Päästekomitee saatis neile Pääskülasse vastu delegatsiooni, kuhu kuulusid Päästekomitee liige Dr. K. K o n i k, Sõjaminister al.-polk. A. L a r k a ja Eesti Sõjavägede Staabi ülem kapten N. R e e k. Üheks läbirääkimise punktiks oli Eesti ja Saksa vägede vahekorra selgitamine ja edaspidine korraldus. Saksa väejuhatuse kindlat vastust ei andnud, selle küsimuse otsustamine pidi olenema Berliinist, oldi siiski nõus Eesti sõjaväge esialgu tunnustama neutraalse poolena.

Üldiselt tekkis aga väga segane ja ebamäärane olukord ning vahekorrad. Ainult üks küsimus oli selge kohe algusest — Eesti

Meie kuulipildujapesa Lõunarindel, Irboska kindlustatud positsioonil sügisel 1919. a.

iseseisvuse väljakuulutamisel muutusid Eesti rahvusväeosad automaatselt Eesti riiklik-rahvusliikkudeks väeosadeks. Nad jäid seda ka hiljem Saksa okupatsiooni ajal, mida tõendab ka Päästekomitee päevakäsk nr. 4, mis kõneleb sõjaväelaste-eestlaste, mitte aga Eesti kodanikkude mobiliseerimisest.

Eesti mandri okupeerimiskäik.

Eesti mandri okupeerimise eelloode ja üldkäigu kohta olgu märgitud järgmist: Okupatsiooni hädaoht hakkas konkreetsemalt avalduma juba 1917. a. teisel poolel, mil selleks lõi soodsa oluse enamlisest vägivallavalitsusest olenev üldine korralduse kiire tõus. Balti aadel katsus seda ära kasutada oma seisukorra kindlustamiseks ja poliitiliste sihtide taotlemiseks. Juba Saksa-Vene rahuläbirääkimiste ajal Brest-Litovskis tegid nad Saksamaale ettepaneku Baltimaad võtta oma alla. Hiljem katsuti sellasele aktsioonile anda viisakam kuju ja hakati koguma allkirju Saksa vägede maale palumiseks, nii üksikisikutelt kui ka organisatsioonidelt. Suuremaid tulemusi see samm aga ei annud.

Veebruari algul pöördus Liivimaa rüütelkond Saksa valitsuse poole, milleks otsest põhjust andis enamlise Eestimaa Täidesaatva Komitee dekreet 27./28. jaan. ööl (v. k.) Balti-Saksa aadliseisuse linnupriiks kuulutamise kohta ja kodanikkude massilised vangistamised ning maalt väljasaatmised. Kõige selle tulemuseks oli, et Saksa 8 armeele anti käsk asuda Baltimaa okupeerimisele, mis tegelikult teostati 19. veebruarist kuni 6. märtsini 1918. a.

Saksa väed tungisid Eestisse kahes suunas — lõunast ja läänest, okupeeritud Eesti saartelt. Lõunas algasid Saksa väed edasiliikumist positsioonilt Oger—Hinzenburg—Lilast järv 19. II, pärast Saksa-Vene vaherahu lõppu 18. II, viies peasuunas: 1) pikuti Liivilahe äärt Pärnu peale, 2) üle Mõisaküla—Viljandi Tallinna peale, 3) üle Valga—Tartu Tapa peale, 4) üle Mõniste—Sänna Võru peale ja 5) Riia—Pihkva kivi- teed mööda Pihkva sihis.

Eesti saartel Saksa Põhjakorpuse osad koondati varakult Muhu- ja Hiiumaale, kust

liiguti Eesti mandrile kolmes kolonnis, kõik Tallinna sihis. Lõunas vallutati Valga 22., Tartu, Võru, Viljandi ja Paide 24. ja Pärnu 25. veebr., läänes jõudsid Saksa väed mandrile 20. veebr., Haapsallu jõuti järgmisel päeval ja Tallinna 25. veebr., päev pärast Eesti iseseisvuse väljakuulutamist. Lõunast ja läänest Eesti territooriumile tunginud Saksa väed ühinesid Tapal 1. märtsil, kust koos suunduti Narva peale, mis võeti ära 4. märtsil. Viimsena okupeeriti Naissaar 6. märtsil. Pärast seda algas Saksa politseivõimu korraldamine.

Vene väeosad olid võitlusvõimetud ja ei suutnud avaldada sakslastele peaaegu mingit vastupanu, isegi punakaardi osad olid aktiivsemad. Saksa vägede tegevus kujunes selle tagajärjel, väljaarvatud üksikud erandid, lihtsaks edasimarssimiseks. Kuivõrd madalalt sakslased hindasid Vene väeosi, iseloomustab seegi nähtus, et vangilangenud Vene sõduritel tihtipeale ära võeti ainult relvad, kuna meestel lasti vabalt liikuda oma kodumaa poole. Üsikut, vähemad kokkupõrked, peamiselt punakaardiga, tekkisid sakslastel Võru ümbruses, Valga—Tartu vahel, Jõgeval, Kiltsis, Järva-Jaanis, Ristis, Riisiperes, Keilas, Sompas, Kohtlas, Püssis, Vaivaras ja Soldinos.

Eesti riiklik-rahvuslikud väed ei võtnud sõjategevusest osa, lugedes endid iseseisva, erapooletu riigi sõjaväeks. Oleks pealegi mõttetu ja meeletu olnud enamlaste vägivallavalitsust sakslaste vastu hakata kaitsma, milline ülesanne oleks olnud lõpuks siiski ülejõu käiv ja ainult aidanud pikendada enamliste päevi. Seda aktiivsemad olid aga Eesti väeosad enamlaste vastu, kukutades enamlaste võimu, töötades selleks mõnel pool käsikäes kodanikkude endakaitseorganisatsioonidega. Võib konstateerida ja allakriipsutada huvitavat tõsiasi — mitte ühte Eesti linna, mitte ühte enam-vähem suuremat keskust ei võtnud, ei vallutanud Saksa väed sõjaliselt otseselt enamlastelt, otseselt Vene sõjavägedelt! Eesti riiklik-rahvusliikkude vägede aktiivsel toetusel teostus ka Eesti iseseisvuse väljakuulutamine. Igalpool pandi Eesti Vabariik ka tegelikult maksma. Selleks jätkus küllaldaselt energiat, tahet ja jõudu.

Eesti rahvusväeosad võitluses korralagedusega.

Eestis viibimise ajast jätsid Vene sõjaväed järele kõige halvemad mälestused. Olles harjunud kogu Maailmasõja kestel vaenlase edasitungimise puhul mahajäätavaid maasosi muutma kõrbeks, et midagi ei langeks vaenlase kätte, saagu kohalikku-dest elanikkudest mis tahes, asusid nad 1917. a. ka Eestis hävitamisele, rüüstamisele, mis selle tõttu, et väeosad revolutsiooni tagajärjel olid demoraliseerunud ja distsipliinita, võttis õige metsiku ilme.

Eriti kannatas Läänemaa, kus rohkearvuliselt asus Vene sõjaväge. Kasari jõe ümbruses paiknes kurikuulus 118. jal. diviis. Tol ajal oli Vene vägi üldiselt juba laostunud — sõdurid ei kuulunud ülemuse sõna ega täitnud käskke, vaid logeledes pidas miitinguid ja tegi elanikkudele igasugust ülekohut, ühesõnaga — oli rahvale nuhtluseks kaelas. Eriti ülekatte olid läinud 118. diviisi osad, kes olid muutunud korralagedateks rõvbandedeks ja omandanud sellega ülemaalise kuulsuse. See sõjaegne formatsioon polnud õieti kunagi enesele saanud jalgu alla ega omandada distsipliini. Vastasel korral poleks ta suutnud revolutsioonis siiski sedavõrd laostuda. Rõvimise ja rüüstamise juhud polnud selle diviisi sõdurite seas juba varem haruldased. Eesti saarestiku langemine sakslaste kätte, rinde lähenemine Läänemaale ning saartelt põgenejate madruste ja maaväelaste paanika ei jätnud ka nende seljataguste peale, kes suuremas enamuses veel polnud näinud lahingvälja, oma mõju avaldamata. Nüüd mõeldi ainult sellele, kuidas terve nahaga pääseda Narva jõe taha. Neetud „Tšuhhoniija“ pidi aga enne veel vene mehe kätt saama tunda. „Mida vähem sissetungivalt saaksid sakslasele jääb siia varandust maha, seda parem,“ nii vaatas vene sõdur siis olukorrale. Ja tema ülemus oli selle vaatega üldiselt solidaarne.

Millist kohutavat iseloomu kandis rüüstamine, sellest annab aimu Jüri Vilmsi kirjutus „Päevalehes“ 19. okt. 1917. a.:

„Küesoleval ajal tulevad kodumaa üksikutest osadest otse kohutavad teated. Sõjaliini liginemisega on rüüstamine meie maa üldiseks hävitamiseks muutumas, mida isegi teatava järjekindlusega toimetatakse. Salgad liiguvad talust talusse, mõisast mõisasse, kõike hävitades, kõike purustades, mis aga ette juhtub. Kariloomad ja hobused aetakse linna ja müüakse maha, ehk lõigatakse sealsamas, laudas või tallis kõrid

maha ja jäetakse sõnikule lamama. Vili viiakse ära, mida ära ei suudeta viia, pistetakse põlema või lastakse jökke. Majadele pannakse tuli külge ja lastakse armata mahapõleda. Kus inimesed katsuvad sarnastele tegudele vastu astuda, süül tapetakse nad ilma pikema jututa. On juhtumisi olnud, kus vanu naisterahvaid on tapetud, kes isegi vastu ei suuda hakata. Mõne ainukese päeva kestes on Lääne- ja Harjumaal mitukümmend talu ja mõisat ära rüüstatud. Kurikuulsad maatameeste komiteed ei suutnud kaugeltki seda kahju teha, mis korratumad vene sõjaväe salgad. Talupojad olid öösiti vahetpidamata valvel, et vargaid ja rüüstajaid eemale tõrjuda. Nii oli kogu maa korralagedusse ja hävinemisse uppumas.“

Elanikkude seisukord muutus otse väljakannatamatuks. Häda läks sedavõrd suureks, et üksikud vallad ja kihelkonnad hakkasid 1. Eesti polgult ja teistelt eesti rahvusväeosadelt paluma abi. Sellest siinkohal mõned näited.

Nii iseloomustab Kullama ümbruskonna rahva häda järgmine kiri 1. Eesti polgule:

„Tulge kallid rahvapojad, meile appi, — aga nii ruttu kui võimalik, sest seisukord läheb iga päevaga hirmsamaks! Varsti istume nuttes ja nälgas oma majapidamise kokkulangenud varemets.“

6. novembril palub Jõgisoo vallamõukogu 1. Eesti polku kõige rutulisemalt kõige mõjuvamaid abinõusid tarvitusele võtta vene sõdurite poolt toimepandavate kuritegude (vargused, riisumised ja rüüstamised) lõpetamiseks.

11. detsembril pöörduvad Oru valla Rannaküla kogukonna kohtade peremehed 1. Eesti polgu komitee poole ja paluvad vene rõvssõdurite vastu kaitseks Oru valda saata 6 sõdurit, lubades nende ülespidamist võtta oma peale.

29. detsembril pöörduvad Mõisaküla elanikud palvega 1. Eesti polgu poole ja paluvad Uisu postil asuva vene 9 madruse asemele, kes seal toime pannud kuritegusid saata sama arv eesti sõdureid. 30. detsembril pöörduvad samasuguse palvega 1. Eesti polgu poole ka kitsarööpmelise raudtee 2. rajooni ülem Lelles ja palub rahva julgeoleku kaitseks eesti sõdureid saata Kaarli valda.

Et rüüstamislaine Eestis paisus ikka laiemaks ja selle tagajärjel kõige lähemas tulevikus ähvardas maad nälg, tunnustas Eesti Maapäev oma ajaloolisel koosolekul 15. (28.) novembril selle otsuse, mis Kiievis

rahvuste nõukogu heaks kiitnud, nimelt, et rüüstamist tuleb lõpetada rahvuslike sõjavägede toetusel — ainukeseks õigeks, ja kohustas maavalitsust rahva ja maa päästmiseks viibimata korraldama maa kaitsmist ühes eesti sõjaväelaste organisatsioonidega. 2. (15.) detsembril otsustas Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee oma koosolekul: „Eesti sõjaväed on kohustatud rahva julgeolekut ja varandust kaitsma.“

Eesti Maapäev avaldas hädahüüdena kõlava

Üleskutse Eesti sõjameestele.

„Eesti sõjaväelased! Kodumaa on kannatuste lõputipule jõudnud: üks osa on juba vaenulise võitja võimuses ja meist lahutatud, vaenulised väed valmistuvad uutele pealetungimistele — maarahvas ei tea aga, kas kaitse ja vastupanek kindlam on kui saartel nügime. Enne võõra võitja alla langemist ähvardab kogu Eestimaa elanikke hirmsam nälg: võetakse suurte vägede toitmiseks kogu kehv põllusaak, hävineb põllumeeste raudvara karja ja seemnete näol, mis seadusevastaselt riisutakse ja rüüstavate vägede poolt sõjasaagina maalt välja veetakse. Välist abi ja toetust ei ole meil kusagilt loota.

Kodumaa paremad pojad, kes teie aastate jooksul olete kaevikutes ja võitlusväljadel oma maast ja rahvast eemal pidanud olema — teie poole pöörab Eesti maapäev: nüüd on aeg kätte jõudnud, kus teie enam ei peaks võõrsile jääma, kes asutatakse Eesti sõjaväe osad, ja neist ei tohiks keegi arusaaja sõjamees eemale jääda. Nõudke tungivalt, et teid enam kauem endistes väeosades kinni ei peetaks, vaid seadusliku korra järele ja sõjariistadega varustatult oma kodumaa kaitseks Eesti polkudesse saadetaks. Kuid tund on kallid, iga tund lähendab meie maad ja rahvast tumedale ja hirmsale tulevikule. Meie peame ise oma kodumaa ja rahva kaitseks kui kindel, korraldatud kogu korralageduse vastu väljaastuma. Kõik kodumaale!

Kodumaa ja Eesti väeosad ootavad nüüd ka teid, vanemad ja vilunud sõjamehed, kes omale sõjamehe elukutse olete valinud. Kes teist nüüd ilmumata jääb, kellele nüüd noored Eesti polgud küllalt ligitõmbavad ei ole, neid ei tarvita kodumaa ja rahvas ka tulevikus enam — kuid üalgi ei unusta tänulik kodumaa neid, kes talle hädas appi tõttavad.

Eesti sõjamehed! Maa ja rahva parema tuleviku pärast sulage üheks suureks pereks, kel veel ühine suur eesmärk: ees — oma maad ja rahvast hävituse ja hukatuse eest päästa. Kogu maa ootab teilt ühemeelset kaitset ja toetust. Olge ise korra allikaks ja aidake üldises korralageduses uut korda luua.“

Ehk küll 1. Eesti polk tol ajal oli seotud rannakaitse ja korrapidamisega Haapsalus ja lähemas ümbruses, mis nõudis jõupingutust, saadeti siiski paljudesse kohtadesse maale, kus häda kõige suurem patrullid ja kaitsealgsad korda pidama, elanikke ja nende varandust kaitsma. Korra kaitseks ei saadatud eesti sõdureid 1. Eesti polgust

mitte ainult Läänemaale, vaid kaugemaale, nagu Järva-, Viru- ja Harjumaale. Nii saadeti 17. (30.) detsembril 4. rood leitn. F. Tõnso juhatusel julgeoleku kaitseks Virumaale Samma mõisa, kuna 7. rood paigutati Tallinna. 24. jaanuaril 1918. a. saadeti kuulipilduja komandost lipnik Saar kahe kuulipildujaga ja 40 sõduriga Lihula ja Vanamõisa rajooni. Sinalepa mõisa saadeti 10 meest.

Eesti sõdurite kindlameelne väljaastumine avaldas venelaste peale sügavat mõju. „Eesti kasakate“ (nii hüüdsid venelased 1. Eesti polgu sõdureid) püssitääke kartsid venelased väga. Aukartuse ja suure hirmuga täideti meie ohvitseride ja isegi lihtsõdurite korraldusi, kuna oma ülemuse käskude peale harilikult vilistati. Hirm eesti sõdurite ees oli venelastes niivõrd suur, et mõnda meie sõdurit nähes terve rood vahest laiali jooksis. Ja kui üks vene polk Haapsallu tahtis marssida, lootes seal leida rikkalikumat saaki, kui juba rüüstatud vaeses maakonnas, siis jätkus ühe roodu vastusaatmisest, et teda iga ilmakaare poole laiali pillata.

Et venelased selgesti ära tunneks, et tegemist eesti sõduriga, kanti eraldusmärgidena eesti linte rinnal või õlakul. Eesti sõdurite asukohas pandi lehvima eesti lipp hoone katusele ehk vardasse. Eesti polgu viljavoordel, kes liikusid maakonnast Haapsallu olid eesti lipud ikka pika varre otsas.

Et eesti sõdureid igale poole korra alalhoidmiseks ei jätkunud, otsustati valdadesse asutada kaitsealgsad, kuhu võeti vastu ustavaid mehi, kellele anti välja relvad 1. Eesti polgust. Et sarnastele kaitsealgsadele anda seaduslikku alust, võeti salga liikmed polgu nimekirja kui vabatahtlikud. Esimesed 31 vabatahtlikku võeti sel teel polku 9. (22.) detsembril. Vabatahtlikud suutsid sõdureile palju kaasa aidata rüüstamise tõkestamiseks. Nii, näiteks, võttis Paadremaa valla kaitsealgs 28. dets. 1917. a. (10. jaan. 1918.) röövivate Doni kasakate käest ära 63 vintpüssi ja 1310 padrunit.

Et polgust jagati kaitsealgsade liikmetele relvi, selle üle hakkasid maa töörahva nõukogud tõstma suurt kisa. Mitmel korral pöördus Haapsalu Töörahva ja Soldatite Saadikute Nõukogude Täidesaatva Komitee esimees ses asjus polgukomitee poole ja nõudis eraisikutele relvade väljajagamise seismapanemist. Nii kaebati ka polgu komiteele, et 6. rood jagab eraisikutele relvi välja. Polgu komitee määras ses asjas uurimiskomisjoni, kes 10. (23.) detsemb-

ril kokku tuli ja leidis, et kaebus ei vasta tõele. (Kaitsealga liikmed olid ju võetud polgu nimekirjal).

45. jalaväe diviisi auks, kellele polk alus, peab tunnistama, et seal väärnähteid tuli ette võrdlemisi vähe ja et diviisipolku võitluses korralagedusega moraalselt toetas. Eriti tuleb seda diviisikomitee kohta allakriipsutada. Üldse oli sealtpoolt seljatugi polgule kindel. Kui, näiteks, Tallinna enamlised võimumedhed Haapsalus sõjarevolutsioonilist komiteed ja nõukogusid tahtsid luua, l. Eesti polk seda aga ei lubanud, siis ühines eitava seisukohaga kohe ka 45. diviisi komitee.

Allpool mõni rida polgu 4. roodu tegevusest rahva kaitsel Virumaal:

Nagu eelpool nimetatud saadeti 4. rood 17. (30.) detsembril Haapsalust Rakverre ja sealt Samma mõisa, kus ta tegevusse jäi kaitsealga.

Oma uut ülesannet — maad ja rahvast röövimise eest kaitsta — täitis rood hästi, olgugi et ta oli tookord arvult võrdlemisi väike. Pärast Pada mõisa rüüstamist ja põletamist tungisid venelased ka Samma mõisa peale, et ka seda muuta rusuhunnikuks. Kuid just õhtul enne kavatsatud rüüstamist saabus 4. rood kohale, mille tõttu plaan jäi täideviimata. Tänuhäheks selle eest kinkis Samma mõisa omanik parun Stael von Holstein 4. roodu lipu külge oma

rüütliisuguvõsa siidist värvilindid (puname-valge).

Ehkki rood asus mõisas, ei suutnud venelased hiljem röövimise mõtet Sammas päris maha jätta. Igatemoodi püüdsid nad teada saada, palju roodus on mehi. Kord õeldi neile 120, kord 150, aga kindlat arvu ei saanud nad kunagi teada. Mis neid kõige rohkem kohutas oli see, et roodul oli ka 2 kuulipildujat kaasas. Rood oli mahutatud vaid kahte tuppa, kuid mehed liikusid vahest all keldriruumes, vahest kolmandal korral, kus nad akendest väljavahtisid. Seda panid venelased muidugi tähele ja arvasid mõisas eesti sõdureid olevat tegelikult palju rohkem. Nii kasvas Sammas ja ümbruskonna rahval julgeoleku tunne ikka rohkem ja rohkem. Riisumised ja rüüstamised jäid peaeagu päris ära. Relvades kokkupõrkeid surmajuhustega tuli ette vaid kord, 25. jaanuari varahommikul, mil 4. roodu sõdurid Pikaristi teedesõlmel ühe vene röövsõduri maha lasid ja kahte haavasid.

Ka teistest eesti rahvusväeosadest saadeti suuremates ja vähemates salkades sõdureid üle maa laiali, elanikkude julgeoleku ja varanduse kaitseks. Et sel alal teatud korda maksma panna, vähe hiljem l. Eesti diviisi staap jagas kogu maa eesti rahvusväeosade vahel kaitserajoonidesse. —ts.

Odrassaare lahing.

Res.-kpt. A. Brahman VR II/3.

22. veebruar 1919. a. Oli hall, tume tahtlik; sadas pehmet, laia lund. Oli nii ilus! Nii palju puhtust, nii palju ilutunnet vajutas see hinge; õrn kurbus asus rinda. Peast sähvas läbi sajandeid mõtteid täis ilusaid mälestusi. Tasa, tähelepanematu laotus pimedus. Ja vaikne oli — nii vaikne, et kuuldus rähni raiumist kilomeetrite kaugusele. Isegi tuul, mis päeval puie ladvus ragistas ja kurvameelselt hulus, vaibus tasaseks meeldivaks kohinaks, meenutades meremühinat.

Aeg-ajalt vilksatas tumedal taevafooni tulekuma ja oli kuulda suurtükkide mürinat — meie ja vaenlase patareid kõnelesid omavahel mürskude abil. Tundus kui läheneks kohutav äike.

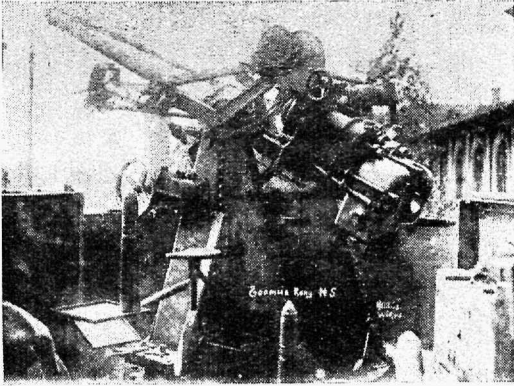
Kõrgustik 4,4 asub Narva jõe paremal kaldal, umbes 2,5—3 km jõest ida poole, nn. „Sõjateel“ mis viib Narvast Keikinosse. Vii-

mane on suur — üle 100 elamuga — vene küla Luugajõe kaldal. Sinna oli vaenlane kogunud suuremaid jõude.

Kõrgustikul asusid kaks talu, nimetusega Odrassaare talud. Neid talusid piiras kolmest küljest mets, kuna ühest küljest palistas talude piirkonda nn. Keikino soo.

Et ärahoida vaenlase ootamatu kallaltungi Narvajõe jõonel asuvaile meie väeosadele oli Odrassaare taludesse paigutatud üks rühm — valvetõkkena.

Parajasti oli valvetõkkes — l. jal. polgu 6 roodu rühm lipn. H. Lillenthal'i juhatusel. Umbes kell 13.00, kui rühm parajasti ettevalmistus vahetuse vastuvõtmiseks, ning põnevusega ootas „Villut“ supikatlagas, märkasid valvepostid vaenlase ahelikke lähenemas taludele. Nagu seeni, peale sooja vihma sigines neid metsa alla. Ilma püs-

Soomusrong nr. 5 suurtükke. — Rong seisab Pihkva jaama ees.

sipauguta, nagu jalutuskäigul, sumasid punaväelased paksus lumes talude suunas.

Et mitte lasta end ümberpiirata lahkus rühm taluhoonete rägastikust, asudes soo servale kaitsele. Algas vastasikkune tulistamine, mis hooti muutus nii ägedaks, et ei olnud kuulda isegi kõrvallamava naabri karjumist. See maruline laskmine kestis kõige rohkem mitutit 10—15. Siis jäi korraga kõik nii vaikseks, et muud midagi ei olnud kuulda kui ainult nõrku oigeid.

Allohvitser M. Valler (VR II/3), keda roodus kutsuti „kontsert-luurajaks“, ei hiilunud kunagi kõrvale, ikka esimesena rühkis kaalamurdvaile luurekäikudele, asus ta ka nüüdki paari mehega selgitama olukorda. Talude piirkonnas, samuti metsa lähemas rajoonis punaseid ei leitud. Vaenlane oli sama ootamatult kui tulnud ka tagasitõmbunud. Siin seal lamasis lumes „ilmaparandajate“ räbalais laibad. Nende arv oli silmatorkavalt suur, ja seda osalt ka selle tõttu, et vaenlane taandudes oma raskelthaavatuid oli jätnud maha, kes siis abitult külmasid surnuks. Mitme laiba ümbruses oli märgata laialt sõtkutud lund, mis ilmselt kõneles meelegahehtlikust tahtest põgeneda surma eest. Rühm asus uuesti taludesse, kuid seal viibimine oli äärmiselt lühike. Vaevalt jõuti endid veidi korraldada, kui juba metsas kajasid tihedad püssipaugud ja „hurra“ hüüded. Välkkiirelt oli rühm oma endistel seisukohtadel tagasi. Algas jäjekordne vastastikkune tulistamine. Et rühmas meestel padrunite tagavara oli lõpukorral ja ka ainus „surmamasin“ mingisuguse takistuse tõttu lakkas töötamast, siis otsustas lipn. Lilienthal tõmbuda tagasi roodu südamikujonele, Narvajõe kaldale. Vaenlane vallutas Odrassaare talud. Roodu ülem al.-kpt. H. Rebane (res.-kpt, VR II/3) informeeris

sündmuse käigust polgu ülemat. Viimane tegi korralduse, arvestades kõrgustik 4,4 sõjalise tähtsusega, seda viibimata võtta tagasi. Samas teatati polgu staabist, et roodu abistab selles operatsioonis 4. jal. polgu üks rood kapt. N. Steinmann'i juhatusel. Vastulöögi läbiviimiseks grupeeris al.-kapt. H. Rebane oma jõud järgmiselt:

I rühm — lipn. A. Brahmänn'i juhatusel, — Vepsküllast otse, läbi metsa — kõrgustikule rindelt.

II rühm — lipn. Lilienthal, — Tõrvala-Keikino teed mööda, — kõrgustiku põhja poolt haaramiseks.

4. jal. polgu rood, — kapt. N. Steinmann, — liikus Narva-Keikino „Sõjateed“ mööda.

Algul läks edasimineku libedalt — vaenlasest ei olnud kuulda ei kihku ega kahku. I rühma liikumise kiirust vähendas tunduvalt lume all soine pind. Mehed vajusid sageli sügavasse lumme ja said määrjaks, sest lume katte all oli kohati vesi. Osa mehi pidi seetõttu isegi minema tagasi, et mitte külmada kangeks. Olgugi, et vaenlasega ei olnud veel kokkupuutumist oli tema luure meid siiski märganud ja ta patarei avas meile granaadi- ning šrapnellitule. Granaadid ei sünnitanud meile küll mingisugust kahju, kuna ahelik liikus võrdlemisi kiiresti ja suurem osa mürske ei lõhkenud, kuid seda ohtlikum oli šrapnellituli, — see sundis veelgi harvendama juba küllalt hõredat ahelikku. Oles taludest veel umbes pool kilomeetrit eemal kõlas äkki meie suunas vaenlase üksik püssilask. See oli valvesti märguanne. Kuna oli arvata, et vastane igal hetkel oma automaatreivad tööle rakendab, võis olukorda päästa ainult kiire rünnak. Käskisin siis, hoolimata avarast vahemaast ja side katkemisest II rühmaga, rünnata talusid tormijooksuga.

See oli meeste pingutav ülesanne, sest jooksta tuli palju ja seda metsapadrikus, paksus lumes. Vaevalt olime jõudnud paarsada meetrit edasilikuda, kui äkki olime sattunud vaenlasega, kes metsatukkas varitsenud, silm-silma vastu, kokku. See sündis nii ootamatult, et meie mehed ei märganudki punaseid enne, kui olime juba nende keskel. Sõdurid orienteerusid umeruttu. Nüüd algas metsik hävitustöö täkkidega ja püssipäradega. Ka vastasele tuli see kokkupõrge nähtavasti ootamatu üllatusena: ehmunult kaotasid nad initsiatiivi ning nende vastupanu oli nagu halvatud. Suur osa neist langes meie täkkide ja hiljem ka tule all.

Samal ajal viis roodu ülem al.-kapt. H. Rebane II rühma isiklikult rünnakule. Vas-

tane ei võtnud aga rünnakut vastu ja taganes Keikino-Izvozi tee suunas. Seal võttis neid aga omakorda vastu 4. jal. polgu rood ja mitte just sõbralikult. Paljud punaväelased, kes olid läinud taludesse sooja ja jalad teinud lahti, jooksid kabuhirmus paljajalu, ilma relvata, hoonetest välja; koguni läbi väikeste neljakandiliste akende tormasid nad ühes akna raamidega mõtetult meie surmavate kuulide alla.

Põgenemine oli niivõrd kiire, et vastane peale käsirelvade, mida hulgana vedeles kõikjal, maha jättis ka ühe reskekuulipilduja „Maksimi“. Vaenlase haotused olid õige

suured — seda tõendas laipade hulk lahinguväljal, kui ka vangid sattunud punaväelaste seletus. Saadud andmeist selgus, et meil oli olnud tegemist kahe vaenlase polguga ja nimelt — 46. ning 161. polkude osadega. Meie kaotused olid imekombel äärmiselt väikesed: — 4 sõdurit said vaid haavata. Odrassaare oli võetud tagasi. Oli aga karta, et vaenlasega võib tulla veelgi uus jõukatsumine. Seda siiski aga ei tulnud. Et oma meelepaha lohutada hakkas vaenlane pommitama Narva linna, mille tagajärjel Joaoru linnaosa ja raudteejaam maha põlesid.

Mõnda Tallinna Kooliõpilaste Pataljonist.

Major R. Oole.

Ei saa kõnelda meie ajaloo heroilisemast ajastust — Vabadussõjast, mainimata kooliõpilasi ja nende julgeid tegusid rindel.

Kui saabus ajalooline november 1918. a. ja ilmus Ajutise Valitsuse üleskutse vabatahtlikkude kokkukutsumiseks, olid kooliõpilased ühed esimestest, kes said aru, et isamaale on saabumas rasked ajad. Esimesed kooliõpilased lahkusid Tallinnast rindele novembri lõpul ja neile järgnesid Vabadussõja kestel veel paljud ja paljud. Meeleheitlek oli nende võitlus ja ennastsalgav nende töö. Isamaa oli hädaohus ja tema eest oldi valmis andma elu.

Kooliõpilaste roodude ja pataljonide formeerimisele asuti pärast detsembris 1918 avaldatud üleskutset, millega kooliõpilasi kutsuti kodumaa kaitseks astuma sõjaväkke. Selle üleskutsed tagajärjel Tallinnas kokkutulevaid õpilasi kavatseti mahutada selleks asutatud kooliõpilaste roodu. Kuna juba mõne päeva jooksul ilmujate arv tõusis ligi 300, siis kõigi soovijate mahutamiseks tuli juba olemasolevale roodule formeerida lisaks veel teine rood. Lõpuks tuli kõigi Tallinna õpilaste mahutamiseks formeerida Tallinna Kooliõpilaste Pataljon, kelle moodustasid 4 roodu, kuulipildurite-, õppe-, muusika- ja töökomandod. Õppurite jaotus roodudesse ja rühmadesse toimus pataljoni sellekohase kava järgi. Nii moodustasid, näiteks, esimese roodu esimese rühma keskkoolide viimase klassi õpilased, teise rühma — reaalkooli 5. ja 6. ning gümnaasiumi 4., 5., 6. ja 7. klassi õpilased. Käskkirjades ja ametlikus

kirjavahetuses nimetati õpilasi kuni juunikuuni 1919 junkruteks, siis õpilasteks. 12. juulil 1919 anti mobilisatsiooni alla kuuluvatele õpilastele sõjaväelised auastmed. Juulis 1919 nimetati kõik õpilased juniorideks ning nad said endile Sv. Ülemjuhataja poolt kinnitatud õlakud — juniiori õlakud, millede üle poisid olid eriti uhked. Sisekorra, distsipliini jne. alal olid pataljonis kehtimas samad reeglid nagu igas teiseski väeosas ja ka õppused toimusid üldiste kavade ulatuses. Õpilased võtsid neist osa suure innuga. Relvade materjalosa tundmist õpiti ja relvade käsitamist harjutati isegi vabel ajal. Kuid samal ajal ei unustatud ka koolitööd; selle jätkamiseks oli osa juniore vabastatud paaris-kuupäevadel ning ülejäänud — mittepaaris kuupäevadel. Igalpool ja alati püüdsid juniorid mitte ükski sammu pidada, vaid isegi ületada harilikku väeosa sõjaväelasi nii sõjalistes teadmistes ja oskustes kui ka sõjamehelikus käitumises. Juniorid peaaegu eranditult olid äärmiselt kohusetruud ja nende peale võis alati kindel olla. Pataljonis valitses vastastikune solidaarsus ja teadlik distsipliin. Kui süa juurde lisada rahvusliku kokkukuuluvuse tunne, isamaa-armastus, hea tervis ja rikkumata närvid, siis paremat isamaakaitset ei osanud enam soovida. Ka noored, alles 15—16-aastased juniorid olid alati ja igalpool mehe eest väljas.

Tallinna Kooliõpilaste Pataljon moodustas enesest reservi, kust jätkus juniore igale poole. Siit voolas värsket verd ja vaimustust rindele. Siit lahkuti, et tulla tagasi kas kilbiga või kilbi

peal. Pataljonist saadeti juniore Sõjakooli kursusele, sõjalaevadele, dessantpataljoni, soomusrongidele jne., kusjuures üksikud komandod olid kaunis arvukad. Nii näiteks koostati detsembris 1918 Laiurööpmelise Soomusrong nr. 3 meeskond peamiselt kooliõpilastest — vabatahtlikest, kes läksid lahingusse suure julguse ja vaprusena. 6. 03. 1919 lahkus pataljonist korruga 71 õpilasest koosnev komando, et vahetada senini soomusrongidel võitlevaid kaasõpilasi. Sünjuures peab allakriipsutama, et kõik rindele lahkuvad komandod koosnesid soovijaist. Ma ei eksi, kui ütlen, et nad kõik terve pataljon, oleksid tormanud rindele, kui selleks oleks antud vastav luba. Kõrgem väejuhatus ei leidnud seda aga vajali-

kuks nagu selgus Landeswehri operatsiooni ajal, mil pataljoni ülem palus luba pataljoniga rindeleminemiseks.

1919. a. sügisel mobilisatsiooni alla mittekuuluvad juniorid vabastati tegelikust sõjaväeteenistusest ja lasti koju, kuid nad pidid kaks korda nädalas käima pataljonis sõjalistel õppustel. Mobilisatsiooni alla kuuluvad juniorid vabanesid tegelikust sõjaväeteenistusest Vabadussõja lõppedes. Pataljon likvideeriti märtsis 1920.

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni endised juniorid võivad täie uhkusega meelde tuletada oma vabadussõjaaegseid teeneid ja antud eesküju.

Õiendus. „Vab. Tähistel“ nr. 1 — 1939. a. lk. 9 ilmunud artiklis „Landeswehri lennuki allatulistamine Narva rindel“, 2. lõik, on kirjutatud Lieveni väeosast, kuid õige on Põhja-Lääne armeest.

Kas Teie teate,

et Eesti raadioabonentidel on kasutada maailmas ainulaadne soodustus raadiomaksu tasumiseks?

Raadioringhäälingu maksukaart (maksu tasumiseks postmarkides).

Tallinna postkontori raadioabonent nr. 24615.
 Abonentide nimi | Jaan Kiviruurn.
 ja aadress: | Tallinn, Pääsmuru tän. 96, k. 12.
 Vastuvõetud asukoht: | elukoht.
 Vastuvõetud süsteemi maksuligi järgi (vastav alla kriiputada):
~~1. raadiomaksu~~, ~~2. raadiomaksu~~, ~~3. raadiomaksu~~, ~~4. raadiomaksu~~, ~~5. raadiomaksu~~, ~~6. raadiomaksu~~, ~~7. raadiomaksu~~, ~~8. raadiomaksu~~, ~~9. raadiomaksu~~, ~~10. raadiomaksu~~.
 Mis aja eest käesoleva kaardiga maksu tasutakse:
 1. jaanuar 1939 a. kuni 1. juuli 1939

Vastuvõetud kasutamisreeglid: Käesoleva kaardi tagaküljel peetakse maksu tasumiseks vajalikud postmarkid ja kaart maksu tasumiseks tähtjaks. Kui maksu tasumiseks ei ole kaardil piisavalt postmarkide, siis võib kaardile kleepida lisaklepeid ja osa olemasolevatest kleepidest.

Kui Teile teeb raadiomaksu korruga tasumine raskusi, siis küsige endale postiasutusest pildil kujutatud maksukaart ja kleepige sellele poolaasta jooksul ja vähehaaval Eestis käibelolevaid postmarke kuni järgmisel tähtpäeval tasumisele tuleva summa väärtuseni ning esitage see kaart ühes raadiolooga postiasutustele raadiomaksu tasumiseks.

*Vabariigi aastapäeval austus Eesti iseseis-
vuse kättevõitnud kangelastele!*

**Eesti Paberi
Aktsia Selts**

esindab järgmisi paberivabrikuid

Põhja Paberi- ja Puupapi Vabri-
kute Aktsia Ühisus, Tallinn.

A.-S. Tallinna Paberivabrik
E. J. Johanson, Tallinn.

Türi Paberi- ja Puupapi Vabriku
A.-S., Türi.

A.-S. Paberivabrik „Koil“, Kohila.

Müük ainult suurel arvul.

P. K. „Võieksport”

Nahavabrik A. Pääsuke

Tartus, Aleksandri 107

Nahavabrik «Kalev»

Tartus, Kalevi 44

Kindlustusaktsiaselts

Eesti Lloyd

EHITUSE FIRMA

REINHOLD TREUBECK

&

VIKTOR TRETJAKEVIŠ

T A L L I N N

Reserveeritud.

FIRMA CH. KLÖMPUS

Tartu, Kaubahoov nr. 1
Asut. 1894. a.

Kastitööstus „EKSPORTKAST“

Tartu, Kroonuaia tän. 70
Telef. 5-66

Tartu Telefoni Vabrik
Aktsia Selts

Masinafabrik
GUSTAV PEETS

*Nõudke ainult
auhindadega kroonitud*

„MELANGE”

KOHVI

milline on aromaatiline, maitsev, tervislik ja odav.

Saadaval üle Eesti.

Tööstus ja ladu:

Tartu, Aia t. 32, telef. 1-76

KARUSNAHATOOSTUS

M. A. KAMENOVSKY & POJAD

TARTUS, LAI 39, TELEF. 7-04

Valmistab igasugu karusnahku välis- ja kodumaa nahkadest nagu: hõbe ja teisi värvi rebaseid, nertsid, karakulli, opossumi, skunksi, lamba- ja varsanahku kõikides värvides.

Rohu- värvi- kosmeetika ja parfümeeria

k a u b a l a d u

„CENTRAL”

TARTUS, SUURTURG 8

(RÜÜTLI TÄNAVA NURGAL)

TELEFON NR. 11-10.

KAUNIS SUKK

> **Bemberg** <
Siidist

A-S
O. KILGAS

KVALITEETSORDID:

Libelle

Lüksus

Lady

Kõige kindlam sild
üle puuduse ja
varjude oru on

Eeks-Maja

elukindlustuse poliis

Nõudke ainult tuntud vabrikute põllumajanduse masinaid:

FORDSON traktorid, traktori-riistad ja mootorid.

THERMAENIUS viljapeksu-
masinad.

HERKULES rohu- ja vilja-
niitjad.

RADIX reaskülvajad,

LEHM märgiga piimakannud.

A-S. ESTAKLAND

Peakontor: Tallinn, Sadama 11, tel. 427-65.

Kreenholmi Puuvillasaaduste Manufaktuuri Osaihisus

Asutatud 1857. a.

*

Vabrikud: Kreenholmis Narva lähedal.
Juhatus: Tallinnas, Pikk 68. Tel. 426-63.

Müügikoht:

Kaubandus-Tööstus Aktiaselts „Kreenbalt“.
Tallinn, Suur Karja 13, telef. 425-14.

Müük ainult suurel arvul.

Anglo - Baltic - Line

REGULAR WEEKLY SALLINGS

Tallinn - Hull - London

EVERY WEDNESDAY

Taking cargo with prompt transhipment in Hull or London to Newcastle-on-Tyne, Leith, Glasgow and to the main provincial towns, also to Antwerp, Brussels, Dunkirk and to SPANISH PORTS, NORTH AFRICAN PORTS, PORTUGAL, U.S.A., GULF PORTS, PACIFIC COAST, SIAM, INDIA, AUSTRALIA, NEW ZEALAND, SOUTH AFRICA, PALESTINE and TURKISH PORTS.

For particulars regarding Freight-rates etc. apply to

United Baltic Corporation

(Estonian Agency - R. KINGHORN)

TALLINN, Pärnu mnt. 10.

Telephone 444-34

Kas olete mõelnud

omaenda ja oma
perekonna tulevikule?

EKA

ELUKINDLUSTUSPOLIIS

tagab Teile muretuid vanaduse-
päevi ning pakub Teile perekon-
nale õnnetuse korral ainelise
muretuse.

IKKA
ja
ALATI

ÕLLED:
SANGAR KANGE
TÕMMU
Ekstra ERIPRUUL
MAHLA JOOGID
SIDRUNHAPPEJOOGID
MÜDU

**S
A
K
U**
ERA

LODIX

kingakreem

SIDOL

metallipuhastusvahend

SIGELLA

poonimisvaha

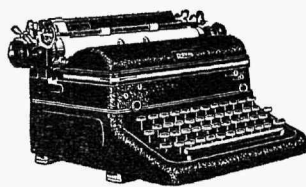
on parimad.

**A-S. SIDOL COMPANY,
TALLINN.**

*Virumaa
Elektri A-S.*

Sakala tän. 36-4.

TAIMEVÕI
ASTA
KES KORD
ON OSTNUD-
OSTAB JÄLLE!

Büroomasinad:

Kirjutusemasinad ROYAL,
 arvutusemasinad FACIT,
 liitmisemasinad MONARCH,
 ADDO ja DALTON,
 paljunduseapar. ELLAMS

E S I N D A J A :

V-D. LOUN & SCHITIKOV

Tallinn, Niguliste 18. Tel. 434-37

EESTI MEHAANILISE
 PUUTÖÖSTUSE A-S.

A. M. LUTHER

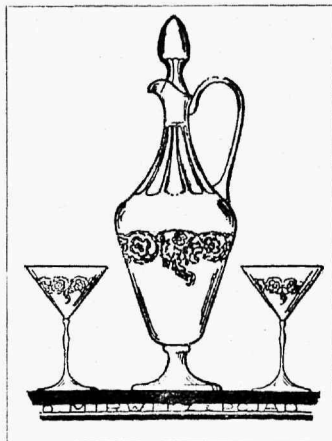
SAADUSTE MÜÜGIKOHAD:

TALLINNAS: V. POSTI 9. TEL. 446-16

" PÄRNU M. 69. " 482-60

TARTUS: ÜLIKOOLI 2. TEL. 7-88

MAJATARBED
 KINGID

A-S.

D. MIRVITZ & P-D.

V. KARJA 7. TARTU M. 13

Rohtude, sidematerjalide,
puhastatud vati, kuumaveekottide, ihusoojendajate,
kummi-, klaas- ja metall-pritside, haigevoodialuste, la-
boratooriumi-klaaside, droogide, keemia- ja kosmeeti-
ka-ainete ning värvide suurlaod ja soodsaim ostukoht.

A-S. MEY & LANDESEN, Tallinn

VIRU TÄN. 9.

TELEFONID 419-59 ja 446-46.

Gustav Pihlakas

kirjaümbrikutehas, albumi-
te ja teiste paberikaupade,
köitmise ja lineerimise suur-
tööstus

TALLINN, Toompuiestee 18,
telefon 434-79

Valmistab iga seltsi kaupu paberü-
mbertöötamise alal tuntud headuses.
Ainuke suurim sel alal, eesti kapitaliga
töötav ettevõte.

K-m. Abramsohn

TALLINN, VIRU T. 5. TELEF. 447-62.

Soovitab kevadhooajaks
mõõduka hinnaga, rikka-
likus valikus kodu- ja vä-
lismaa kvaliteet karus-
nahku.

Müük suurel ja väikesel
arvul.

Oma parkimise ja värvimisetööstus.

Hooaja moeuudiseid daamidele ja härradele!

Mantleid

Daamide kostüüme

Ülikondi

Palituid

Soovitab rikkalikus valikus

K-m. „EMPE“

TALLINN, VIRU T. 22

Tellimiste vastuvõtt

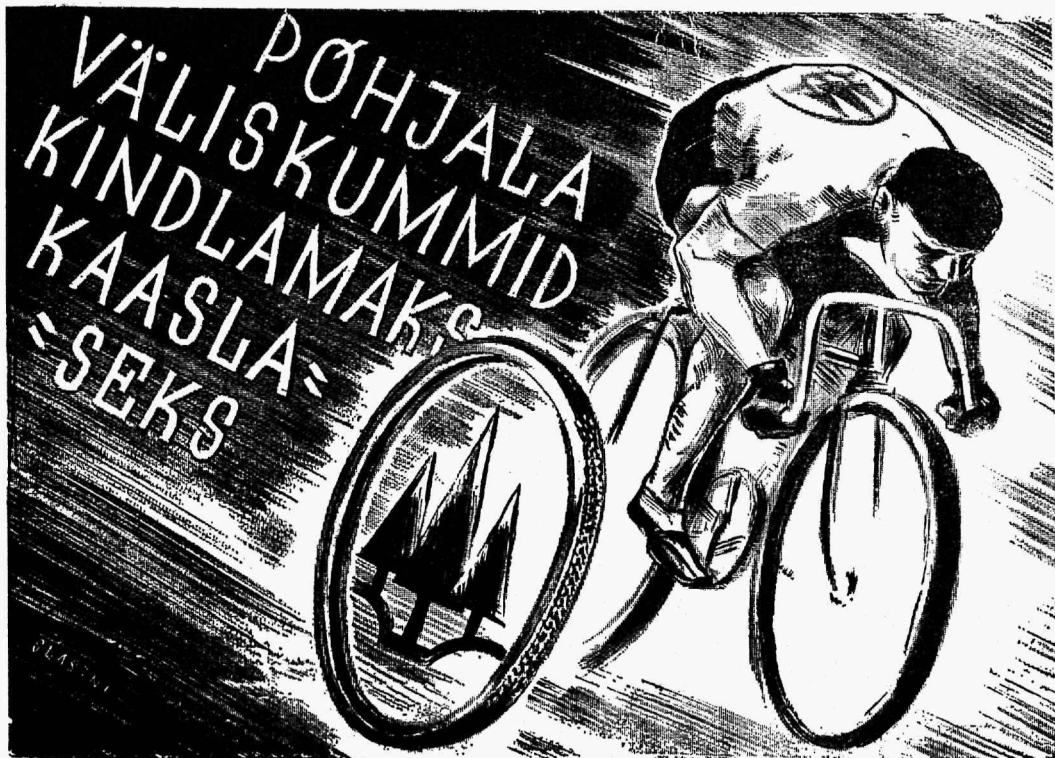
Suures valikus ja soodsatel tingimustel soovime kaupmeestele ja valmisriiete äridele

ülikonna-,
mantli-
ja palituriidet

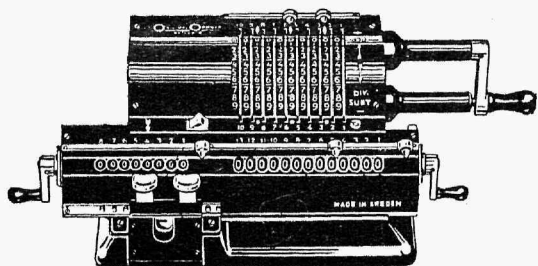
O-Ü. MELTSI

Villa- ja Riidevärvimise Tööstus

Tartus, Pikk tän. 12. Tel. 8-88

Tehniliselt viimistleitud ja käsitusviisilt lihtsaim on tuntud ROOTSI ARVUTUSMASIN

ORIGINAL-**O**DHNER

Nõudke ostukohustusest demonstratsioonide ja prospektide!

K/M.

LIER & ROSSBAUM

TALLINN, VIRU TÄN. 7.

*Teie vajate kvaliteeti —
meie anname Teile seda.*

Ainult kvaliteetöö
suudab rahuldada
Teid kestvalt.

MÖÖBLITEHAS

A/s „**Massoprodukt**”

Tallinn, Tartu mnt. 73.

OSAÜHISUS

RAF. HAARLA

*Kirjaümbriku- ja
paberiümbertöötamise tehas*

TALLINN,
Tina tänav 9.

TELEFON:
302-56,
322-34.

W. Jaeger

VÄLISFIRMADE ESINDUSED

TALLINN

BÜROO: PIKK T. 36
TELEFON NR. 434-93

NAHAVABRIK

Tartus,
Kaluri 45
Telefon 1-22

Tallinnaladu
Vene turg 3
Telefon 304-49

PETSERI-LADU Kaubarida 17. Telef. 1-23

Riigi Pimedate-asutused Tartus.

Kauplus Narva tän. 101. Telefon 9-24.

Soovitame iga liiki pöranda-, tänava-, käsi-,
pesu-, küüne-, küürimise-, kannu-, meierei-,
poonimise-, kloseti-, saapa-, riide-, lae-,
tõrva-, pudeli-, lambi-, hobuse-, looma- jne.

harju, jalamatte, korve.

Müük suurel ja
väikesel arvul.

Ostame jõhvi, lakka, harjast ja pajuviitsu.

Et pianino kõla külm, kimmine, sellest
saab pea iga muusikaline kõrv aru...
Hea tiivik aga on kallis. Tiiviku aset täidab

SPRENK-LÄTE

patent pais-püstklaver

oma suure ja värvirikka kõlaga.

*

N ä h a :

Tartus, Rüütli t. 25.

Tallinnas: Kuninga t. 5,

K. Jürgensoni juures.

A.-S. „EESTI METSATÖÖSTUS“

Tallinn, Falkpargi 4.

Metsa- ja saetud materjalide valmistamine, müük ning eksport.
Üle riigi müüakse metsamaterjale metskondades.

Küttepuid väikemüügilaod:

Tallinnas, Laeva tn. 6, tel. 316-84
Tartus, Soola 23, tel. 7-28
Valgas, Kungla ja Maleva tn. nurgal,
tel. 1-73
Viljandis, Pärna tn. 4, tel. 13
Võrus, Vaksali tee, tel. 10
Petseris, Tuletõrje plats, tel. 77
Tapal, Kesk tn. 9, tel. 18-a
Jõhvis, raudteejaam, tel. 1-09

Lauamaterjalide müügilaod:

Tallinnas, Küti t., tel. 441-16
Tartus, Saekoja 1, tel. 17-52
Pärnus (Fröhlingi ja Livonia laopl.)
tel. 3-12
Sarus (Valgamaal), tel. Taheva 5-d
Kilingi-Nõmmel, Taheval, Jõgeval, Ote-
pääal ja metskondades, kus teostatakse
palkide läbisaagimist.

Narva Kalevi Manufaktuur OÜ.

Narvas.

Asutatud 1845. a.

Suurladu: Tallinn, Vene 8.

Valmistab peenemaitselisi, nägusaid ja tuge-
vaid ülikonna-, kostüümi-, mantli- ja palituriideid

Iga kangas kannab vabriku märki.

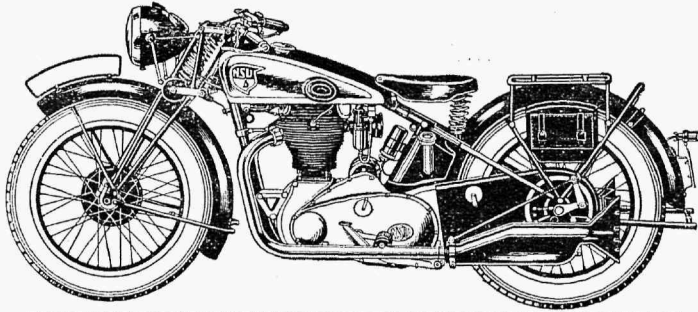
Ephagi kvaliteetsaadused härrale:

PÄ-MU mitterasvatav juuksefiksatiiv
PÄ-MU vahukreem habemeajamiseks
PÄ-MU puuder
PÄ-MU terad

Enne ja pärast habemeajamist MILVI kreem.

Saadaval kõikides apteekides ja rohucauplustes.

A.-S. EPHAGI LABORATOORIUM. TALLINN.

N.S.U. EESTI LEVINENUMAID
MOOTORRATAID
kõigiti kohased meie oludele

*Nägusad * Ökonoomsed * Vastupidavad*

N. S. U. jalgrattad leiavad iga aastaga suuremat
poolehoidu. Järgmine jalgratas olgu Teil N. S. U.

A-S. TORMOLEN & Ko
Tallinn, Raekoja pl. 17. Tel. 428-06.

Moenus-masinaid

saapa-, sadulsepa-, kohvri- ja
nahaparkimise-tööstustele

DÜRKOPP-,
LEWIS-,
REECE-,
UNION-SPECIAL-

ÕMBLUSMASINAD

rätsepa-, trikotaaži-, saapa-
pealse-, sadulsepa- ja pesu-
tööstustele

MERGANDILE

tööstustarbeid

esindab:

INS. ERICH KRIISA

Tallinn, Vana Posti 8. Kõnetraat 451-81

Aktsiaselts

„Volta Tehased“

Tallinn, Soo t. 27

Kodukeskjaam tel. 477-66

Telegrammid:

Volta Tallinn

*Elektrimasinaid ja aparaadid
Ventilaatorid ja pumbad.*

*elektri-
automaatne
külmutus*

Ate

**TOIDU VAARTUSE
ALALHOID**

Ate Külmutusisega

Thomas Clayhills & Son

Eesti nõõbitööstus

Merkur

Tallinn, Suur Tartu mnt. 69

Telef. 306-74

HÖBE JA ALPAKKA
lauatarbed

N° 100

N° 200

MARGIGA
„MUNK“

J. KOPPE, TALLINN

PIKK 27

Kaubamaja

Tallinna Tekstiil

Tallinn, S. Karja 8

Suurim valik kodu- ja
välismaa riidekaupadest

A-S. „EESTI-AGA“

TALLINN

Juhatus: Vene tän. 11-a,
kõnetr. 441-33.

Vabrikud: Põhja tän. 5,
kõnetr. 439-98.

Atsetüleengaasi- ja hapnikutöööstus

Autogeenilise keevitamise seadete ja materjalide müük.
Elektri-keevitamise elektrodide ja agregaatide müük.

Keevitamise kool.

Enne kui omandate keevitamise sisseseade, pöörake
suusõnaliselt või kirjateel meie poole, meilt saate
õiglase ja asjatundliku juhatause.

Georg Stude

as. 1864. a.

Tallinn, Pikk 16.

Tel. 442-76.

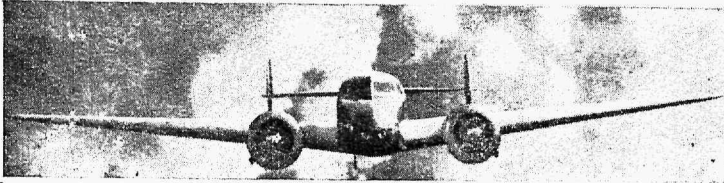
B. Sabsay & Ko.

Suur Karja 16.

Keemia-
ja värviosakond tel. 437-78
Arveosakond tel. 435-72
Tehnikaosakond tel. 465-00

Esindused:

Bensiini- diisel ning lennukimootorid,
gaasi- ning tolmukaitsemaskid,
hapniku aparaadid, häiresireenid jne.
käsirelvad ja laskemoon, „Viktoria“
mootorrattad.

IGASUGU TEATED
LENNUÜHENDUSTE
KOHTA JA LENNU-
PILETITE MÜÜK.

Lot Lennubüroo

TALLINN, VABADUSVÄLJAK 3.
Telefon 414-99. Avatud kella 9—17.

Masinaehitusvabrik

Aktsiaselts

Franz Krull

Peakontor ja teh.:

TALLINN, Kopli 68,
telefon 415-35.

Müügiosakond

TARTUS, Narva t. 19
telefon 17.

PANDIMAJA KAUPLUSED

SOOVITAVAD ODAVALT:

NARVA MNT. 18, tel. 306-84:

jalgrattaid (meester. ja n.),
õmblusmasinaid (käsi- ja jalg-),
kirjutusmasinaid,
mitmesug. mööblit,
muusikariistu, grammofoon-
peegleid, teemasinaid jne.

MANEEŽI TÄN. 4, tel. 301-23:

ülilkondi, kupongpükse,
kevade- ja suvimantleid,
jalanõusid, vaipu,
päevapildiparaate,
sporditarbeid, binokleid,
laskeriistu, taskukelli jne.

RIKKALIK VALIK HOOAJA-
KAUPADEST.

VÕETAKSE ASJU KOMISJONI-
MÜÜGIKS.

EESTI ARSTIDE-KLINISTIDE ÜHINGU

ERAHAIGLA

Tallinnas, Narva mnt. nr. 6-a, telefon nr. 428-80.

*Statsionaarne ravi igal erialal • Alatine arstlik valve
Röntgenikabinett • Raadiumiravi • Elektrikabinett
Massažikabinett • Vesiravila • Laboratoorium*

J. Zimmermann & J. Mölder

KAUBANDUSE KONTOR

TALLINN, AIA 5. TELEFON 447-99

E K S P O R T I M P O R T

Esin dab: AMEERIKA KUULSAID „NASH” JA „WILLYS-OVERLAND” SÕIDUAUTOSID.

„WILLYS & GRANEM” WEOAUTOSID BENSIINI JA DIISELMOOTORITEGA.

PRANTSUSE KIIREID „HOTCHKISS” JA „AMILCAR” SÕIDUAUTOSID.

TSEHHI „BATA” AUTO- JA JALGRATTAKUMME.

Müüb: AUTO- JA JALGRATTAKUMME, KUULSAID „BATA” JALGRATTAID, „VARTA” AKKUMULAATOREID, AUTOOSI, ÕLISID, AMEERIKA, SAKSA JA INGLISE RAADIOAPARAATE, „MAAILMA KUULSA PRANTSUSE FIRMA „MARY STUART” KOSMEETIKATARBEID J. N. E.

EHITUSE AKTSIASELTS

Beton

TALLINNAS, PÄRNU MAANTEE 6-40

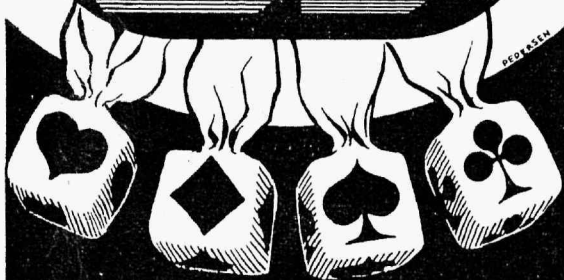
K Õ N E T R A A T 4 1 2 - 8 3

TEOSTAB IGASUGUSEID
BETOON-, RAUDBETOON-,
JA HOONETE EHITUSI

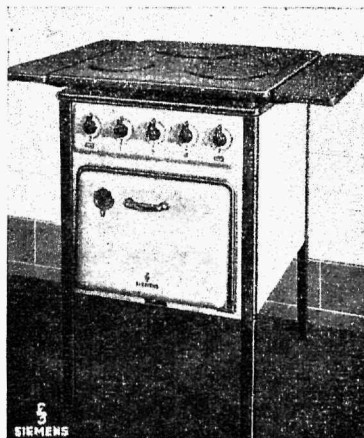
VALMISTAB PROJEKTE JA EELARVEID

**ŠOKOLAADIKOMPVEKI
UUDISSEGU**

21

GINOVKER

Siemens
elektripliidid
ja elektrima-
japidamis-
tarbed on-
leidnud Ees-
tis ja kogu
maailmas
sooja poole-
hoiu oma
eeskujuliku
väljatöota-
mise ja üle-
tamatu vas-
tupidavuse
tõttu

SIEMENS

Esindus:

Eesti Aktsiaselts Siemens

Tallinn, Vabadusväljak 7.

Telefon 428-03

**Eestimaa
Õlikonsortsium**

Tallinn, V. Karja t. 1

PIRELLI

Esindaja Eestis

**K. ENNUS
& POEG**

Tallinn, Gonsiori t. 1
Tartu, Riia t. 123

Hotell „Kuld Lõvi“

Tallinn, Harju 40.
Telefon 426-27.

Restoran.

Hotell „Bristol“

Tallinn, Rataskaevu 7.
Telefon 426-33.

Restoran.

E. Lerenmann

Tallinn, Suur Karja 10, tel. 446-43

Soovitab

kleidiriiete

alal

hooaja-uudiseid

ja rikkalikus värvivalikus

*moodevaiba
atlast*

**Müük
välksel ja
suurel arvul.**

Riidetööstus

U/Ü. Kudur V-d

Besprosvanny & K^o

Tallinn, Veerenni 29. Tel. 467-59.

Valmistab igasugu moodsaid
siid ja villaseid kleidiriideid
kõrges headuses.

LAEVAÜHING „EEROO“

Disponent kapten K. Mitt. Telegr. aadr. „Eeroo“
Tallinn, Janseni tän. 9. Telefon nr. 303-79.

**NORDDEUTSCHER
LLOYD — BREMEN**

Puhkusreisid päikeseküllasesse lõunasse.

SUUR IDAMAA-MUSTAMERE-REIS 28. aprillist — 20. maini — a.l. „General von Stenben“ — Genua — Portoferraio/Elba — Neapel — Palermo — Tripolis — Kaudia/Kreeta — Dardanellid — Istanbul — Constanza — Bosphorus — Athos'e eelmügestik — Phaleron/Athen — Catania — Messina — Livorno — Genua.

VAHEMERE-ATLANDI-REIS 22. maist — 12. juunini — a.l. „General von Steuben“ — Genua — Livorno — Neapel — Palermo — Algier — Gibraltar — Casablanca — Las Palmas — Sta. Cruz de Tenerife — Funchal/Madeira — Lissabon — Ymuiden — Bremen.

REISID ÜMBER MAAILMA. Sõiduhind ca. kr. 2300.—.

HINNAALANDUSEGA REISID NEW YORKI apr. ja juulis 1939 (maailmaüritus).

Nõudke lähemaid teateid
ja prospekte peaesinduselt

BALTI LLOYD HANS DRESSLER

TALLINN, PIKK TÄN. 62. TEL. 449-63.

U.Ü. KEEMIA TEHAS

Eesti Destillaat

RICH. ÖVEL JA Ko.

Soovitab

mitmesuguseid

*kalakonserv
ja
marineeritud
kurke*

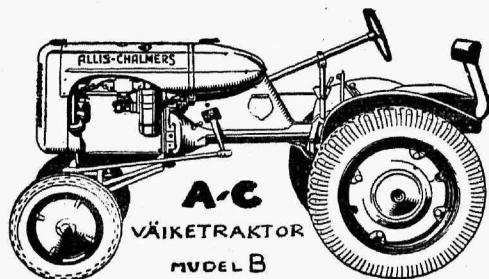
KALATOOSTUS

FEODOR MALAHOV

TALLINN, VÕRGU 1.

Allis-Chalmers

väike traktorid,
lülitraktorid,
kombainid,
teedeehitusmasinad.

Ransomes

põllutööriistad ja
masinad.

Ruston

mootorid igale küttele,
baggerid, diisellokod,
kaevupuurimis-
masinad j. n. e.

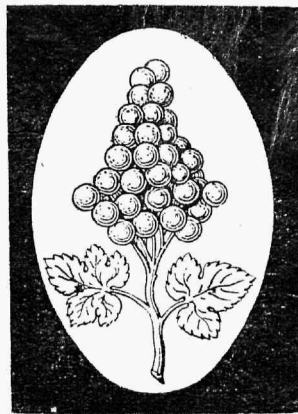
Peaesindus ja ladu:

V. M. LAUSSEN TALLINN, ROOSIKRANTSI 3, TEL. 466-26.

V.O.C.B.
V.S.O.P.
COGNAC

Bisquit Dubouché & Co.

Ka tundeline nahk kannatab hästi
eht importeeritud

Marseille seepi

märgiga „Viinamari“.

Seep on õrn ja vahutab hästi.
Saadaval igal pool.

Eesti töö.

Alumiiniumi nõud on kõige praktilisemad ja
parimad perenaistele. Ei roosteta ega killune.

Tallinna Alumiiniumi Vabrik

J. Tomasson

Esindaja LEO STROM, Tallinn, Narva mnt. 42^a-7.

LINNA ELEKTRIJAMA

NÕUANDE - BÜROO

UUTES LAIENDATUD RUUMIDES
RAEKOJA PLATS 9.

Elektritariifidele informatsioon.
Aparaatide demonstratsioon.
Nõuanne kõigis elektrimajõpi-
damisse puutuvais küsimusis.

• SOODNE OSTUKOHT •

Hää

kohv kosutab!

Valige tarvitamiseks
täisväärtslikest

EKM VILJAKOHVIDEST
kaal 400 g Nr. Nr. 1, 2, 3;

EKM UBA - VILJAKOHVIDEST
kaal 400 g Nr. Nr. 1, 2, 3, 4, 5;

EKM OAKOHVIDEST
kaal 100 g Nr. Nr. 1, 5, 7, 17.

EESTI KAUPMEESTE
MAJANDUSKESKUS o.ü
TALLINN

Suitsetage

kvaliteet

inglise sigarette

Elba

Tubakatehas

H. ANTON & Ko.

Trikotaaž-kudumise tööstus

„Betty Besprosvanny ja Poeg“

TALLINN, S. Tartu mnt. 69.

Tel. 301-79, 316-92.

Villased, siidi ja puuvillased kootud saadused.

See kaubamärk kalossil, botikutel ja kummi jalanõudel on

VASTUPIDAVUSE TUNNUSEKS.

Saadaval kõikjal!

Dikal ja raskel sõidul

NOKIA

sihile viib.

S. K. T. A. S. NOKIA'S
Peaesindaja

O. Tamberg

Tallinn, Lai 5. Tel. 437-35.

1. KROONI KUUS

suudate kindlasti panka sisse maksta oma lapse arvele. Selle väikese sissmaksuga kogute lapse täisealiseks saamiseni

350-KROONI

suuruse kapitali. On aga Teil võimalik rohkem säästa, siis kasvab ka kapital vastavalt suuremaks.

Sellega kindlustate lapse tulevikku ja valmistate rõõmu enesele ja temale.

Seepärast:

JUBA TÄNA

astuge lähemasse ühispanka või Ü.K. Eesti Rahvapanka ja avage oma lapse nimele hoiuarve ja makske sinna järjekindlalt iga kuu kindel summa.

Hoiuarveid avavad kõik ühis pangad, hoiu- ja laenukassad ja ka

Ü. K. EESTI RAHVAPANK

TALLINNAS, S. KARJA 19.

PIIRITUSE PUHASTAMISE VABRIKUTE O-Ü.

Tallinna Viinavabrik

MEREPUIESTEE 15.

TELEFON 304-26.

NAPSID • PARFÜMEERIA
LIKÖÖRID • KONJAKID

K
OHVIK

H. FEISCHNER
& POEG

HARJU 48

Tarvilik käsiraamat

igale esinejale on

JAAN RUMMO

Kõneoskus

HIND KR. 2.50

K. K-Ü. „Töökool“

Tallinn, Pärnu mnt. 28

Esimese järgu valmisriiete äri

DERNIER CRI

Om. J. BERKOVITŠ

Harju 29. Telefon 436-49.

Riideäri

J. BERKOVITŠ

Viru 23. Telefon 450-37.

Kodu ja välismaa
uudiskangad.

Estonia

Teater-Restoran

Alumine saal:

muusika 21 - 01. Lõu-
nad. Pühapäevamuusika 2 - 4

VALGE SAAL:

igapäev esmaklassiline vaheldusrikkas kabaree.

TANTSUKS

meeleoluoorkester

Five-Fingers

ÖÖLOKAAL

„Gloria-Dancing“

Kabaree ja tants

Meeleolu baaris

JEAN GOULESCO.

RESTORAN

„Viru-Kohvik“

Muusika — Tants.

ALKOHOL.

MÖÖBLITÖÖSTUS

*Birk ja
Wunderlich.*

TALLINN, VIRU 16.
TELEFON NR. 467-91.

INSUL TE

Seina- ja
põrandaplaadid

ALFRED F. KRUSE
EXPORT IMPORT COMMISSION

||| V. POSTI TÄN. 6-8.

Telefon 454-23

Tel.-aadr.: „SWIFTKRUSE“

Tallinn, (Reval) Estland

Meie esindame maailma parimaid

Flammger & Zudse viljatriööre

Jaehne diiselmootoreid

Tempus kunstväetisekülvajaid

Knoch õmblusmasinaid

Stigluft viljapuhastajaid

SVECIA rohu- ja viljaniitjaid, viljapeksumasinaid

ALATI LAOS: aiatööriistad, seemned, kunstväetised, jõusöödad, raua-, ehituse-, põllumajanduse-, koloniaal- ja majapidamisetarbed.

TALLINNA EESTI MAJANDUSÜHISUS

Estonia puiestee 21

**KÕIKJAL
MUUSIKAT**
pakub
VEF

RAADIO

HARJU T. 21

II KORD

TELEF. 466-16

Th. Stempel

Tallinn

Asut.1867

Kardinad

Mööbliriided

Vaibad

Leinased ja pesuriided

Pikk t. 15. Telef. 437-37

A/S
A. Brandmanne.

Reserveeritud.

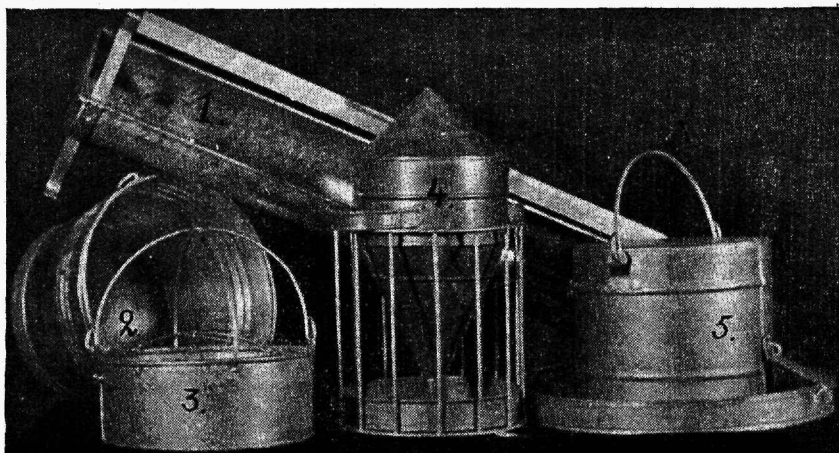
A.-S. „ROTERMANN'I TEHASED”

TALLINNAS.

END. CHR. ROTERMANN, ASUT. 1829. A.

**TERAVILJA VESKID
SUURPAGARTÖÖSTUS
EHITUSRAUA-OSAKOND
AUTO-OSAKOND**

OSAKONNAD: TARTUS, VILJANDIS, NARVAS, PÄRNUS

Kanade söögi- ja
jooginõusid

müüb soodsate hindadega

*Eesti
Munaeksport*

PILDIL :

1. Pehmesöödaküna, 2. Joogipang, 3. Kuivisöödanõu, 4. Võre-
ga jooginõu, 5. Automaat-
jooginõu.

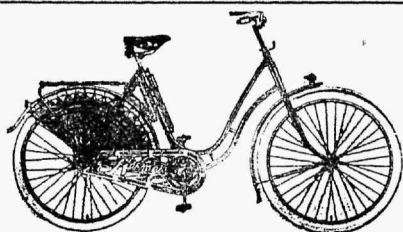
G. Malkov-Panin

METSAEKSPORTÖÖR

TALLINN, PIISKOPI 2. • TELEFON 465-02

OSTAB

propse ja eksport kuuselatte

Rootsi jalgrattad

„Hermes“

on suurima põhjamaade jalgrataste vabriku toodang, mis oma ehituselt, vastupidavuselt ja nägususelt ületab teised jalgrattad. Teie veendute selles ja ostate kui olete näinud „HERMES“ JALGRATAST

K.-M.

Anton Villberg

Tallinnas, Paldiski maantee 5.
Telefonid: 452-51 ja 452-52
Osakonnad: Tartus, Raekoja t. 7, tel. 13-03. Rakveres, Vaksali t. 5, tel. 1-04

.... aga jalanõud

ostke

»RAUDNAHAST«

Estonia puiestee 13.
Kõnetraat 316-20

Eksport-Liit
v
Čehho-Slovakkia Vabariigi
maadele

Rahvusvaheline
Kaubamustrite Näitus
Prahás

EXPOSITUR:

EMANUEL J. JIZBA

Tallinn, Kaupmehe tän. 11-3, telefon 469-01.

INGLIS FIRTH

terased ja tööriistad

INGLIS NORTON

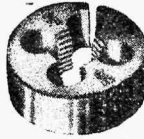
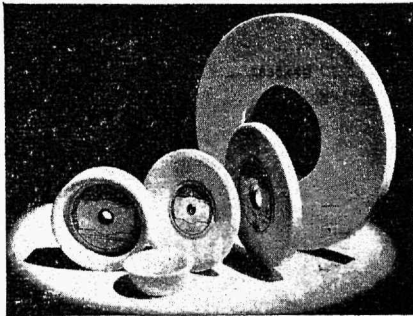
lihvkettad ja lihvimistarbed

INGLIS HOYT-BABBIT

laagrimetallid

INGLIS GOLDSWORTH

smirgelriided ja smirgelpulber

Auto-remonttarbed,
mööduriistad, teh-
nilised kaubad ja
masinaid.

*Tehniliste kaupade
ladu ja esindused*

V. Greker

Tallinn, Lai 21

Tel. 437-94 ja 437-96.

Elektrilemendi tehas

„KA“

ins.

N. RAAG

A-S. EESTISIID

KETRAMISE- JA KUDUMISEVABRIK, SEADISTUD 1932. AASTAL.
VALMISTAB KÕIKSUGUSEID RIIDEID JA LÕNGA.

VABRIKULAOD: Tallinn, Viru t. 5, tel. 447-87. Tallinn, Viru t. 14, tel. 443-97.
Tallinn, Laadaplats 129. Tallinn, Bekkeri as. nr. 5. Tartu, Poe tän. 2, tel. 10-17. Narva, Peetri plats 1. Viljandi, Tartu tä. 1, tel. 30. Petseri, Turuplats 17, tel. 1-19. Tõrva, Tartu tän. 2. Rakvere, Tallinna tän. 25. Nõmme, Pärnu mnt. 90/92. Kuressaar, Lossi tän. 3, tel. 1-81. Pärnu, Laidoneri tän. 12, tel. 5-26
Eritellimiste vastuvõtmine. Restide müük.

U/Ü. „MAJA“

Tartus, Riia 49.
Telefon: 24-00, 36-17.

Pakume omast rikkalikust laost häid:

Ehitusmaterjale

*Vesivarustuse
sisseseadeid*

Elektri sisseseadeid

Tehakse ehituse, vesivarustuse ja elektri-
sisseseadetöid.

Soodsad maksutingimused.

Kevade hooajaks

A. Mätlik – A. Prima

Viljapuude Standardsortimendid

HIND KR. 1.20.

Õunapuude, pirnipuude,
ploomipuude ja kirsipuude
standardsortimendite kirjeldused ja 8 värvilist tabvliit viljapuude
põhisortimendist.

K-Ü. AGRONOOM
TALLINN, PIKK T. 36.

Juba täna pakub Teile

Postimees

kõiki neid uudiseid, millest muidu kuulete alles homme

Lastele rõõmuks tellige

LASTELEHT

Ilmub 2 korda kuus.
Aastatellimine kr. 3.50

Väärtuslikke trükitöid valmist. „Postimehe“

TRÜKIKODA

KÖITEKODA * TSINKOGRAAFIA

Raamatuid ja kirjutusmaterjali soodsatel
tingimustel soovitab „Postimehe“

RAAMATUKAUPUS

TARTUS, SUURTURG 16, TELEFON 2-50

E. K.-Ü. POSTIMEES

Tartus, Ülikooli 21/23, telef. 65, 80 ja 14-65
Tallinnas, Viru 11, telef. 436-11

Tark perenaine

Esto

hoiab alati kodus
konserve.

Need on vältimatud kü-
 laliste kostitamiseks või
 kui tahate kiirelt einetada

Moskva seljanka ■ Lambaraguu ■ Mulgikap-
 sad sealihaga ■ Ploomid, kollased ja sinised
 Spinat ■ Rohelised oad ■ Pohlakeedis ■ Pura-
 vikud, soolatud ja marineeritud ■ Riisikad,
 soolatud ja marineeritud.

Müügil

„LIHATSENTRALIDES“

ja kõigis paremates toidu-
 ainete- ja delikatess-kauplustes

AS TEKLA RIIDEKAUPLUSED

TALLINN: S. KARJA 15.
PÄRNU MNT. 6. ESTONIA PST 11.

HAAPSALU, KURESAARE,
MUSTVEE, NARVA, PETSERI, PÄRNU,
RAKVERE, VALGA, VILJANDI, VÖRU

ERA